

Tussen zielenzorg en geldzorgen: pastoor Notté en de financiën van de kerkfabriek, de pastorij en de armentafel van Rosmeer, 1741-1787 ⁽¹⁾

Rombout Nijssen

In 1998 verscheen in de reeks van het *Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis* het werk van professor Maurits De Vroede over het inkomen van de plattelandsclerus in de achttiende eeuw ⁽²⁾. De auteur brengt alle beschikbare gegevens over dit onderwerp uit bronnenuitgaven en monografieën samen in een heldere synthese. Een blik op de uitgebreide bibliografie die door de auteur geciteerd wordt, leert dat er op het vlak van de geschiedenis van de wereldlijke aspecten van de parochiepastoraal in het oude bisdom Luik nog werk te verrichten valt. Nochtans zijn er met name in Limburg talrijke parochies waarvoor in het Rijksarchief te Hasselt goed ontsloten goederenregisters en rekeningenregisters vanaf de zeventiende of achttiende eeuw voorhanden zijn. In veel gevallen documenteren deze registers het beheer van de goederen en inkomsten van de plaatselijke kerkfabriek, van de armentafel en van de pastorij. Eén van de parochies waarvoor wij over deze gegevens beschikken, althans voor de periode 1741-1787, is Rosmeer.

Wat tot nu toe in dit tijdschrift over de financiën van de pastorij van Rosmeer in de achttiende eeuw werd gepubliceerd, kan de indruk wekken dat de pastoor er een behoeftig man was. In 1986 publiceerde J. Brouwers een suppliek van de gemeente Rosmeer aan de Staten van Luik uit 1789, waarin de gemeentenaren van leer trokken tegen de

---

⁽¹⁾ Deze bijdrage resulteerde uit een onderzoek verricht voor het onderzoeksproject *Instellingengeschiedenis van het graafschap Loon: repertorium - organisatie - activiteiten - administratieve procedures - archiefvorming (14de - 18de eeuw)*, uitgevoerd voor rekening van de Belgische Staat. Diensten van de Eerste Minister. Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Aangelegenheden, in het kader van de Actie tot stimulering van het onderzoek in de federale wetenschappelijke instellingen.

⁽²⁾ M. DE VROEDE, *Notabelen en kleine lieden. Het inkomen van de Zuid-Nederlandse en Luikse plattelandsclerus in de 18de eeuw* (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, 118). Leuven, 1998, 209 p.

grote-tiendenheffer, het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw in Maastricht. Het kapittel zou weliswaar jaarlijks voor 4 à 5000 gulden tienden innen in het dorp, maar nalaten zijn aandeel te betalen in het onderhoud van het kerkgebouw en van de pastorijs. Bovendien zou het kapittel *de pastoor zonder voldoende inkomen laten... Wat men hem geeft aan graan en geld ... is volstrekt onvoldoende om van te leven. De inwoners moeten bijspringen ... om hun pastoor uit de nood te helpen* ⁽³⁾. Het feit dat wij voor de ambtsperiode van pastoor Notté over een vrij nauwkeurige parochiale boekhouding beschikken, laat toe de hulpkreet van de gemeente Rosmeer uit 1789 te toetsen aan de cijfers.

In Rosmeer werd op 22 februari 1741 Joannes Antonius Notté door het Maastrichtse Onze-Lieve-Vrouwekapittel tot pastoor aangesteld. Notté verving de op 4 oktober 1740 overleden pastoor Michaël De la Brassinne ⁽⁴⁾. Tot dan toe was Notté kapelaan van de Maastrichter Sint-Nicolaaskerk geweest, een kerk waarvan het begeavingsrecht, evenals dat van de pastorijs van Rosmeer, aan het kapittel toebehoorde. Notté zou tot in 1787 in Rosmeer in functie blijven. In dat jaar gaf hij zijn ontslag en werd hij opgevolgd door Antonius Reyners ⁽⁵⁾.

Op het vlak van het beheer van de kerkfinanciën ging pastoor Notté voortvarend te werk. Meningsverschillen tussen de nieuwe pastoor en de dorpsbewoners over de verdeling van de begrafenisrechten, over de aanwending van de opbrengst van de omhalingen in de kerk en van de offerandes ter ere van Sint-Bertilia, en vooral over de aanstellingsprocedure voor kerkmeesters en armenmeesters, liepen uit op een proces bij de rechtbank van de Officiaals van Luik ⁽⁶⁾. In de loop van het proces wisten beide partijen alsnog een minnelijke schikking te bereiken, die in 1746 in Luik door notaris Kips in een notariële akte werd vastgelegd. In bijlage 1 bij dit artikel wordt de tekst van de overeenkomst afgedrukt. Hij bevat de grondregels voor het beheer van de kerkelijke goederen en gelden in Rosmeer, en voor het toezicht daarop vanaf 1746.

⁽³⁾ J. BROUWERS, *Gemeenten in opstand tegen hun tiendheffers en heren (1789-1790)*, in *Het Oude Land van Loon* 41, 1986, p. 51-52.

⁽⁴⁾ Bijna vijftig jaren eerder, in 1692, had hij zijn oom Adriaan De la Brassinne in die functie opgevolgd. Adriaan De la Brassinne was sinds 1665 pastoor van Rosmeer.

⁽⁵⁾ G.V. LUX, *Rosmeer door de eeuwen heen*. Rosmeer, 1982, p. 65-66.

⁽⁶⁾ De rechtbank van de Officiaals is een kerkelijke rechtbank. Tijdens het Ancien Régime had zij, zeker in het prinsbisdom Luik, uitgebreide bevoegdheden. Terwijl haar bevoegdheid in de andere vorstendommen in de Zuidelijke Nederlanden beperkt bleef tot rechtspraak in *kerkelijke* zaken, sprak zij zich in Luik in bepaalde gevallen ook uit over burgerlijke geschillen en zelfs in strafzaken. De betrokkenheid van de pastoor, de kerkfabriek en de armentafel in dit geschil, maakte het tot een typische zaak die aan de rechtbank van de Officiaals moest voorgelegd worden. Zie G. HANSOTTE, *Les institutions politiques et judiciaires de la principauté de Liège aux temps modernes*. Brussel, 1987, p. 182-185.

Het akkoord tussen pastoor Notté en de gemeentenaren betekende overigens niet dat alle wonden geheeld waren en dat iedereen zich met de parochieherder verzoende. Nog in 1770 moest hij ondervinden dat hij niet door al zijn parochianen op handen werd gedragen. Een onverlaat schoot dat jaar een venster van de pastorijs aan diggelen. Volgens de pastoor was de dader bekend, maar weigerde de plaatselijke overheid op te treden. Meer nog, de dader of zijn sympathisanten zouden dorpsmeester Lemmen Koninx onder druk gezet hebben om de herstelling van het venster niet uit de dorpskas te betalen ⁽⁷⁾. Op 18 februari 1776 was het opnieuw prijs, en *doorschoot eenen tweeden deugniet wederom een venster*. Volgens de pastoor ging het overigens om een *cameraad van den eersten*.

Om duidelijk onderscheid te maken tussen de goederen en inkomsten van de kerkfabriek, van de armentafel en van de pastorijs had pastoor Notté in oktober 1741 drie nieuwe registers in gebruik genomen, respectievelijk als inkomsten- en rekeningenregister van de kerk, als inkomsten- en rekeningenregister van de armentafel, en als inkomstenregister van de pastorijs. Bij de samenstelling baseerde hij zich op gegevens die hij in *oudere registers* vond. Wellicht was het inkomsten- en rekeningenregister van de kerkfabriek voor de jaren 1648-1742, dat nu eveneens deel uitmaakt van het *oud kerkarchief van Rosmeer* in het Rijksarchief te Hasselt ⁽⁸⁾, één daarvan.

De drie registers van Notté zijn van hetzelfde formaat en uitzicht ⁽⁹⁾. Zij zijn in een perkamenten band gebonden en tellen respectievelijk 142 (kerkfabriek), 137 (armentafel) en 139 (pastorijs) folio's van ongeveer 20 bij 31,5 cm. Oorspronkelijk waren de drie volumes voorzien van perkamenten sluitriempjes. Enkel op het inkomstenregister van de pastorijs zijn deze sluitriempjes bewaard. Het papier draagt het watermerk van de papiermolen van J. Honig & Zoon ⁽¹⁰⁾. De drie registers worden nu in het Rijksarchief te Hasselt bewaard en maken deel uit van het *oud kerkarchief van Rosmeer*. Tenzij anders aangegeven, komen de gegevens waarop deze bijdrage gebaseerd is, uit deze drie registers.

De registers van de kerkfabriek en van de armentafel bestaan ieder uit twee delen. Het eerste deel bevat een gedetailleerd overzicht van de vaste jaarlijkse inkomsten uit pachten, renten en cijzen. Het tweede deel bevat de rekeningen van de kerk- of armentafelmeesters. Het register van de kerkfabriek bevat een opsomming van de inkomsten van de

---

⁽⁷⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 3.

⁽⁸⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 2.

⁽⁹⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 3 (kerkfabriek), 6 (pastorijs), 8 (armentafel).

⁽¹⁰⁾ Over de familie Honig en de papierfabricage in de Nederlandse Zaanstreek in de achttiende eeuw, zie J.M. WELCKER, *Doopsgezinden aan de Zaan*, in: *Doopsgezinde Bijdragen. Nieuwe reeks* 6, 1980, p. 169.

kerkfabriek in de periode van 1740 tot omstreeks 1785, en de rekeningen van de kerkmeesters van 1740 tot 1780. Nadat de rekening voor 1780 was ingeschreven, was het register vol. Het register van de armentafel bevat naast een opsomming van haar bezittingen en van haar jaarlijkse inkomsten, de rekeningen van de armenmeesters van 1741 tot 1792. Het register van de pastorie bevat een overzicht van haar bezittingen en van de betalingen van pachten, renten en cijzen van 1741 tot 1803.

Meesters en mombers

Jaarlijks werd er in Rosmeer, dat zich op dit punt niet onderscheidde van de andere parochies op het Loonse platteland, een kerkmeester gekozen. Zijn taak was het beheer van de financiën van de kerkfabriek gedurende het jaar dat zijn ambtstermijn liep. Hij inde de inkomsten van de kerkfabriek en betaalde met de opbrengst daarvan de uitgaven die aan het in stand houden van het kerkgebouw en van haar andere eigendommen, en aan het opluisteren van de eredienst te pas kwamen.

De wijze waarop de kerkmeesters in Rosmeer verkozen werden toen Notté er tot pastoor benoemd werd, wordt door het kerkarchief niet gedocumenteerd, en is bijgevolg niet meer met zekerheid te reconstrueren. Vermoedelijk verschilde de situatie er op dit vlak niet sterk van die in de naburige dorpen, en had de pastoor het laatste woord in de keuze. Het akkoord van 16 maart 1746 leert ons welke procedure vanaf dat jaar voorgeschreven was ⁽¹⁾. Of deze werkwijze nieuw was, of aansloot bij een bestaande traditie, staat niet vast. Het feit dat, zoals later in deze bijdrage zal aangetoond worden, de toepassing van het nieuwe kiesreglement leidde tot een nieuw profiel van de kerk- en armenmeesters in Rosmeer, wijst er op dat het akkoord van 1746 alvast op dit punt vernieuwend was.

Vanaf 1746 zouden vier *kerk- en armenlaten* of *-mombers* toezien op het beheer van de bezittingen en op het financieel beheer van de parochiekerk en van de armentafel. Zij moesten er in het bijzonder op toezien dat in de toekomst geen bezittingen meer door onachtzaamheid zouden verloren gaan. Het opnemen van deze bepaling in het akkoord duidt er op dat er op dit vlak in de jaren voordien een en ander was misgelopen. Dat inzake het beheer van de gronden en renten van de kerk waakzaamheid geboden was, zal nog blijken. Het akkoord voorzag voorts dat de pastoor de mombers in vergadering bijeen kon roepen zo vaak hij dat nodig achtte. Er was niet voorzien dat de mombers ook op eigen initiatief zouden kunnen bijeenkomen. De mombers zouden minstens één keer

---

⁽¹⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 1. Zie bijlage 1.

per jaar moeten samenkomen om de rekeningen van de kerkmeesters en van de armenmeesters te controleren. Naast de mombers hadden overigens alle inwoners van de gemeente het recht om het afsluiten van de kerk- en armenrekeningen bij te wonen en om aan de controle deel te nemen. De omhalingen tijdens de erediensten in de kerk zouden voortaan door de mombers verricht worden. De opbrengst ervan zou door de pastoor worden beheerd en aangewend tot nut van de kerk, zonder evenwel te mogen worden gebruikt voor werken aan de kerktoren.

De namen van de eerste vier mombers zijn ook in het akkoord opgenomen: Peter Daenen, Jan Raets, Reiner Stevens en Ciel Meesters. De mombers zouden voortaan om de drie jaar samen met de pastoor bij meerderheid van stemmen twee nieuwe mombers kiezen, waarop de twee mombers die het langst in functie waren, ontslag zouden nemen. Er werd vastgesteld dat Stevens en Meesters de eersten zouden zijn om in 1749 ontslag te nemen. Het reglement sloot niet uit dat de ontslagnemende mombers herkozen werden.

De jaarlijkse keuze van een kerkmeester en van een armenmeester zou getrapt verlopen. De mombers zouden, uiterlijk acht dagen voor Lichtmis (2 februari), bij meerderheid van stemmen een lijst van drie personen opstellen, waaruit de pastoor dan een kerkmeester zou kiezen. Uit een andere lijst die door de mombers samengesteld werd, zou de pastoor de armenmeester kiezen. Elke lijst mocht de namen van ten hoogste twee mombers bevatten. De tekst vermeldt niet expliciet dat het om gemeentenaren van Rosmeer moest gaan, maar in de praktijk was dat wel zo. Mochten de mombers om één of andere reden hun namenlijsten niet tijdig kunnen voorleggen, dan mocht de pastoor naar eigen goeddunken de nieuwe kerk- en armenmeesters aanduiden.

Wie de namen van de kerkmeesters tot 1746 en vanaf 1747 overloopt, stelt vast dat het akkoord van 1746 op het punt van het verloop in de uitoefening van het kerkmeestersambt een breekpunt is geweest ⁽¹²⁾. Van 1740 tot 1746, over een periode van zeven jaar, zijn vier verschillende kerkmeesters actief geweest. Twee van hen, Peter Slegers en Lenaert Lenaerts, volbrachten respectievelijk 3 en 2 termijnen. Frans Franssen en Lemmen Koninx volbrachten elk één termijn. Ook de namen van de kerkmeesters voor de jaren 1732 en 1734-1738 zijn gekend ⁽¹³⁾. Gedurende deze zes jaren volbrachten zes verschillende mannen elk één ambtstermijn. Van hen zal enkel Lenaert Lenaerts later ook nog tot kerkmeester gekozen worden. Tot 1746 was het kerkmeesterschap voor de meeste gegadigden een eenmalige opdracht. In de regel werden zij na het volbrengen van hun ambts-

---

⁽¹²⁾ Zie bijlage 2.

⁽¹³⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 2.

termijn niet binnen een korte termijn herkozen. De namenlijst van zeventiende-eeuwse kerkmeesters die door G.V. Lux werd afgedrukt, bevestigt dat beeld ⁽¹⁴⁾.

Vanaf 1747 veranderde dat. Tot 1780, over een periode van 34 jaar, zijn niet meer dan vier verschillende kerkmeesters actief geweest ⁽¹⁵⁾. Nelis Fransen bekleedde het ambt 13 keer, waarvan één keer samen met Jan Raets. Raets was 12 keer kerkmeester. Willem Stevens beheerde de kerkfinanciën 8 jaar en Wouter Cielen, die in 1777 voor het eerst verkozen werd, werd in 1779 opnieuw verkozen. Het akkoord van 1746 had dus voor gevolg dat het kerkmeesterschap systematisch binnen een kleine groep bleef: van 1747 tot en met 1751 werd het bekleed door Jan Raets. In 1752 werd Nelis Franssen voor het eerst gekozen. Hij zou het ambt tot 1775 om de twee jaar uitoefenen. Tot in 1764 wisselde hij jaarlijks met Jan Raets, en vanaf 1766 met Willem Stevens. Vanaf 1777 nam Wouter Cielen Franssens toerbeurt over.

Rekeningen

Na afloop van hun ambtstermijn legden de kerkmeesters hun rekeningen ter controle aan de dorpsbewoners voor. Dat geschiedde in de kerk, nadat de controle op de zondag daarvoor in de kerk was aangekondigd. Vanaf 1746 was de aanwezigheid van de *momers* bij de controle van de kerkrekeningen vereist. Vlak voordat de vergadering in de kerk geopend werd, werden de kerkklokken nog geluid, om ook de vergeetachtigen alsnog de kans te geven aan de controle deel te nemen.

De jaarrekening bood een gedetailleerd overzicht van de inkomsten en van de uitgaven die de kerkmeester verricht had. Na het nazicht en de goedkeuring werd de in het rekeningenregister ingeschreven rekening door de kerkmomers en de pastoor ondertekend. Soms betuigden ook andere gemeentenaren hun instemming met de voorgelegde cijfers door hun handtekening onder de kerkrekening te plaatsen. De rekeningen van Jan Raets voor 1747-1749 bijvoorbeeld, die hij in 1756 voorlegde, werden door de kerkmomers Nelis Franssen en Ciel Meesters en door de gemeentenaren Ghijs Ghijsen en Nol Biesmans gecontroleerd en ter goedkeuring ondertekend.

Behalve voor die van 1774, weten we van elke kerkrekening uit de jaren 1740-1780 welke termijn er verstreek tussen de ambtstermijn van de kerkmeesters en de dag waarop

---

⁽¹⁴⁾ G.V. LUX, *Rosmeer door de eeuwen heen*, p. 70-71.

⁽¹⁵⁾ Zie bijlage 2.

zij hun rekening ter controle voorlegden ⁽¹⁶⁾. Het blijkt dat de kerkmeesters er niet meer dan vier keren in slaagden hun rekening binnen het jaar na het verstrijken van hun ambts-termijn ter goedkeuring voor te leggen. Bijna de helft van de rekeningen (18 op 40) werd in het derde of het vierde jaar na het jaar waarop zij betrekking hadden, voorgelegd. 6 rekeningen werden in het tweede jaar voorgelegd, en 12 keren moesten de pastoor en de parochianen meer dan vier jaar wachten voordat zij officieel inzage kregen in de financiële verrichtingen van de kerkmeester. Jan Raets, die in 1747 voor het eerst kerkmeester werd, spande de kroon. Hij legde zijn eerste rekening pas in het negende jaar na het verstrijken van zijn eerste ambtstermijn voor.

Tot 1746 stelden de uittredende kerkmeesters het overschot van hun goedgekeurde rekening aan de pastoor of aan de kerkmeester van het volgende jaar ter hand. De nieuwe kerkmeester bracht het saldo van het vorige jaar dan aan de inkomstenkant van zijn jaarrekening in. Wanneer een kerkmeester zichzelf opvolgde, bracht hij het saldo ook naar het volgende jaar over. Meestal slaagden de kerkmeesters er niet in binnen het jaar alle inkomsten te innen waar de kerk recht op had, hetgeen mede verklaart waarom er enkele jaren verstreken voordat zij in staat waren hun rekening voor te leggen. Daardoor, en omwille van het gegeven dat zij vanaf 1747 om de twee jaar herkozen werden, droegen zij nog zelden een saldo aan de pastoor over. Zij verrekenden het overschot van elk dienstjaar bij het resultaat van het volgend dienstjaar dat zij zelf waarnamen. Jan Raets bijvoorbeeld, bekleedde het ambt in 1764 voor het laatst, en maakte pas in 1768, na de goedkeuring van zijn laatste rekening, het overschot van zijn rekeningen aan de pastoor over. Ook Nelis Fransen wachtte tot in 1777, na de goedkeuring van zijn laatste rekening, om zijn overschot aan de pastoor over te maken. Wouter Cielen bekleedde het ambt slechts twee keer tot 1780, terwijl Willem Stevens blijkbaar in 1781, na de goedkeuring van zijn rekening voor 1776, en in 1782, na de goedkeuring van zijn rekening voor 1780, de saldi aan de pastoor overdroeg.

Laat ons nu na deze schets van het kader waarin het beheer van de kerkfinanciën en de controle daarop verliepen, onderzoeken hoe het op financieel vlak gesteld was met de kerkfabriek van Rosmeer in de tweede helft van de achttiende eeuw.

Inkomsten van de kerkfabriek

De inkomsten van de kerkfabriek bestonden uit een vast en een veranderlijk gedeelte. De vaste inkomsten kwamen in principe jaarlijks terug. Het betrof pachten, renten en cijnzen,

---

⁽¹⁶⁾ Zie bijlage 2.

opbrengsten van stichtingen voor jaargetijden en bijdragen van de beneficiant van het Onze-Lieve-Vrouwaltaar. Het veranderlijk gedeelte bestond hoofdzakelijk uit de opbrengst van omhalingen en offerandes.

De kerkfabriek verpachtte 14 percelen grond, met een totale oppervlakte van 4 bunder en 14,5 grote roeden ⁽¹⁷⁾. Vier van deze percelen, met een gezamenlijke oppervlakte van 18 roeden, waren onverdeeld bezit van de kerkfabriek en de pastorie. De pachtopbrengst ervan, 9 vaten rogge per jaar, werd gelijk verdeeld tussen de kerkfabriek en de pastoor.

De pachtopbrengsten van al deze landerijen bedroegen van 1740 tot 1750 42,25 vaten rogge ⁽¹⁸⁾ per jaar. Hoewel de pachten in natura werden uitgedrukt, werden zij toch in geld betaald. De omzetting van koren naar geld geschiedde aan de hand van de *effractie*: de officiële graanprijs die jaarlijks werd vastgesteld ten behoeve van de omzetting van graanrenten en -pachten in geld ⁽¹⁹⁾. In Rosmeer was het de gewoonte dat de renten en pachten die men aan de kerk verschuldigd was, met één stuiver per vat minder dan de officiële *effractie* betaald werden. In 1748 bijvoorbeeld bedroeg de *effractie* 26 stuivers per vat rogge, terwijl de kerkfabriek slechts 25 stuivers aanrekende ⁽²⁰⁾.

Verpachting tegen een pachtvergoeding in natura hield voor- en nadelen in. Het voornaamste voordeel was dat de pachtopbrengst waardevast was: stegen de graanprijzen en daardoor de kosten voor het levensonderhoud, dan steeg de pachtopbrengst evenredig. Nadeel was dat de pachtopbrengst ook daalde wanneer de graanprijzen daalden. Bovendien hield verpachting in natura voor een organisatie als de kerkfabriek, die geen graan maar geld nodig had om haar werking te financieren, het nadeel in dat de jaarlijkse inkomsten aan forse schommelingen onderhevig waren. Het bleef elk jaar weer afwachten op welk bedrag de *effracties* zouden vastgesteld worden. In 1744 bedroeg zij amper 18 stuivers per vat rogge. In 1749 daarentegen bedroeg zij 42 stuivers per vat. Gemiddeld bedroeg de *effractie* voor de rogge van 1741 tot 1750 27,9 stuivers per vat. Dit betekende dat de pachtopbrengsten voor de kerk van Rosmeer, rekening gehouden met de stuiver per vat korting die zij haar schuldenaars toestond, toen varieerden van 35

⁽¹⁷⁾ Het bunder mat in Rosmeer 87,1884 are. De grote roede, waarvan er 20 in één bunder gaan, mat 4,3594 are. De kleine roede tenslotte, waarvan er twintig in een grote roede gaan, mat 0,2180 are. Zie bijvoorbeeld *Almanach de la province de Limbourg pour l'année 1820*. Maastricht, Nypels, 1819.

⁽¹⁸⁾ Als inhoudsmaten werden het vat en de kop gehanteerd. Vier koppen vormden samen één vat. Naargelang de graansoort kwam een vat overeen met 25,09 (rogge) of 31,04 (haver) liter.

⁽¹⁹⁾ Zie W. TIJMS, *De effracties van Tongeren, Sint-Truiden en Hasselt*, in: *Het Oude Land van Loon* 41, 1986, p. 113-157.

⁽²⁰⁾ Geldbedragen werden destijds uitgedrukt in (gouden) guldens, (zilveren) stuivers en (koperen) oortjes. 4 oortjes waren één stuiver waard en 20 stuivers maakten één gulden.

gulden en 18 stuivers tot 86 gulden en 12 stuivers per jaar, met een gemiddelde van 56 gulden en 16 stuivers.

Blijkbaar werden de onzekerheid en de schommelingen van de inkomsten als een overwegend bezwaar ervaren. In 1750 maakte de kerkfabriek een einde aan de verpachtingen in natura. Op 15 oktober van dat jaar werden de kerkgoederen openbaar en aan de hoogstbiedende voor geld verpacht, waarna zij vanaf 1751 samen 63 gulden, 7 stuivers en 2 oort opbrachten. Deze prijs bleef gehandhaafd tot in 1776. Eén van de pachters echter, Paulus Simons, die 30,5 roeden kerkgrond in gebruik had, en daarvoor jaarlijks 15 gulden, 7 stuivers en 2 oort moest betalen, staakte zijn betalingen vanaf 1772. Dit bedrag werd daarna jaarlijks pro memorie als oninbaar in de kerkrekeningen opgenomen. De totale pachtopbrengsten vielen daardoor terug tot 48 gulden per jaar. In maart 1776 organiseerde pastoor Notté een nieuwe openbare verpachting. Die liet hem wel toe de pachtprijzen voor de kerkgronden te verhogen, maar hij slaagde er niet in nieuwe gegadigden te vinden voor de landerijen die door Simons gebruikt werden. Het resultaat van de nieuwe verpachting bleef daardoor steken op 56 gulden en 6 stuivers per jaar, hetgeen ook het cijfer is dat vanaf 1777 jaarlijks als inkomen uit pachten in de kerkrekeningen terug te vinden is.

Naast de pachten vormden de erfrenten ⁽²¹⁾ de voornaamste bron van inkomsten van de kerkfabriek. Het bezit van een erfrente gaf recht op de jaarlijkse betaling van een vastgesteld bedrag door de bezitter van een onroerend goed dat met een rente belast was. De kerkfabriek bezat 19 erfrenten, gezamenlijk goed voor een bedrag van 34 vaten rogge per jaar. Anders dan de pachten bleven de roggerenten de hele achttiende eeuw in rogge uitgedrukt, en werden zij jaarlijks aan de hand van de *effractie* in geld omgezet.

Erfrenten konden voortkomen uit schenkingen of zij konden aangekocht zijn. In het laatste geval zijn de rentebetalingen te beschouwen als intrestbetalingen voor een geleend kapitaal, dat overeenkomt met de prijs van de rente. Het belaste goed is dan te beschouwen als het onderpand voor de betaling van de rente. Kenmerkend voor erfrenten is dat zij verbonden waren aan een onroerend goed dat als waarborg voor de stipte betaling van de rente gold. De erfrente moest betaald worden door de bezitter van het goed in kwestie. Wanneer het goed in handen van een andere bezitter overging, nam die ook de verplichting van de rentebetaling over. Het feit dat een onroerend goed met een erfrente belast was, verminderde dus de waarde ervan. De bedragen van de renten stonden meestal niet in verhouding tot de oppervlakte of de waarde van de goederen waarop zij gevestigd waren. Zo betaalden

---

⁽²¹⁾ Pastoor Notté gebruikte in het inkomstenregister van de kerkfabriek de term *conditiepachten*.

Lemmen Cielen en Ciel Meesters gezamenlijk 1 vat rogge op 6 grote roeden land, terwijl Christiaan Hamelaers en Laurens Muijsenbeeck samen 2 vaten betaalden voor 4,5 grote roeden. Petrus Kersten en Nelis Dirix betaalden elk een half vat rogge op hun huis, terwijl Frans Franssen 5 vaten verschuldigd was op het zijne.

Door de schommelende graanprijzen vertoonde de jaarlijkse opbrengst van de graanrenten grote verschillen. In 1744 bijvoorbeeld, toen de *effractie* voor de rogge niet meer dan 18 stuivers per vat bedroeg, waarop de kerkfabriek dan nog 1 stuiver korting toestond, vertegenwoordigden deze renten een inkomen van 28 gulden en 18 stuivers. In 1770 bedroeg de *effractie* voor de rogge 59 stuivers per vat. De kerkfabriek rekende toen 58 stuivers aan, waardoor de roggerenten dat jaar in principe goed waren voor een inkomen van 98 gulden en 12 stuivers. Gemiddeld waren zij in de periode 1741-1780 goed voor 50 gulden en 12 stuivers per jaar.

In de praktijk viel hun opbrengst lager uit. De kerkmeesters van Rosmeer hadden het immers niet altijd onder de markt wanneer het er op aan kwam de kerkrenten te innen. Peter Nysten bijvoorbeeld, een smid uit Mopertingen, was een notoire wanbetaler. Hij bezat vijf grote roeden land aan de Gellikkerweg in Rosmeer, die belast waren met een rente van 1 vat rogge ten voordele van de kerkfabriek. Al ten tijde van pastoor Michaël De la Brassinne had Nysten de betaling van de rente gestaakt, waarop de pastoor de kerkfabriek door de schepenbank in het bezit had laten stellen van het perceel en van de veldvruchten die er op groeiden. Lenaert Lenaerts had vervolgens de haver die op het perceel groeide van het land gehaald, waarop die 's nachts in opdracht van Nysten weer weggehaald zou zijn. Nadien had niemand het nog aangedurfd de akker te bewerken, *om met quaedt volck niet aengemaect te sijn*. Pastoor Notté kon niet anders dan machteloos verzuchten dat *de representanten Peter Nysten desen pandt aldus onrechtveerdig blijven gebruijcken sonder betaelen*.

Toen de weduwe van Hendrick van Coosen de rente die op het huis van haar man gevestigd was niet meer betaalde, toonde de kerkfabriek zich strijdvaardiger. Zij klaagde de weduwe bij de schepenbank aan voor wanbetaling, en vorderde inbezitstelling van de woning in kwestie. De kerkfabriek won het proces dat daar op volgde en zag haar eis ingewilligd.

In de oorlogsperiode en haar nasleep in de jaren 1746-1749 hadden de kerkmeesters het bijzonder moeilijk om alle renten en pachten te innen ⁽²²⁾. Hoewel pachten en renten

---

⁽²²⁾ De slag bij Lafelt had in 1747 verwoestende gevolgen gehad voor de dorpen in de omgeving, en Rosmeer moest volgens de pastoor tot de zwaarst getroffen parochies gerekend worden. In een verzoekschrift om belastingvrijstelling dat hij omstreeks 1749 tot de Staten van Luik en Loon richtte, schreef hij dat het dorp *at souffert tous*

samen 76,25 vaten bedroegen, wist de kerkmeester in 1748 en 1749 niet meer dan 62,25 vaten te innen. In 1750 bleven 5,75 vaten onbetaald. De armentafel werd in die periode met hetzelfde probleem van oninbare pachten en renten geconfronteerd.

Naast roggerenten bezat de kerkfabriek nog 7 raapzaadrenten en 5 wijnrenten. Twee percelen, van respectievelijk 4 en 8 grote roeden, waren belast met een rente van 2 vaten raapzaad, terwijl de gebruikers van het *Swaenhof* in de Kerkstraat en van vier percelen van respectievelijk 4, 7, 8 en 12 grote roeden elk een vierde deel van een vat raapzaad moesten betalen. In de praktijk werden de raapzaadrenten evenals de andere renten in geld betaald. Daarvoor werd een vaste prijs van 3 gulden en 4 stuivers per vat gehanteerd. Op die manier brachten de 7 raapzaadrenten jaarlijks 10 gulden en 8 stuivers in het laatje. De 5 wijnrenten bedroegen elk één kan wijn per jaar. Zij werden eveneens in geld betaald, tegen één gulden per kan.

Goederen konden met meer dan één rente belast zijn, die soms aan verschillende schuldeisers verschuldigd waren. Wanneer het dan mis ging met het betalen van de rente was het voor de schuldeisers kwestie van bij de pinken te zijn of zij zagen hun rechten teniet gaan. Dit overkwam de kerkfabriek omstreeks 1771. De erfgenamen van Gerard Slegers bezaten toen een huis *gelegen in de stege van het Kluckersgat*, waarop een jaarlijkse rente van één kan wijn gevestigd was. De laatste betaling van deze rente werd in 1771 geregistreerd. Pastoor Notté schreef toen in het inkomstenregister van de kerkfabriek over de schuldenaren: *Sij sijn verscheyde, en arme, soo dat men de kan bynaer noyt kan te samen en geheel crygen*. Vervolgens lieten hij en de kerkmommers de zaak wat op haar beloop. Het kapittel van Munsterbilzen, dat eveneens een rente op dit goed bezat die blijkbaar niet meer betaald werd, reageerde alerter en liet zich wegens wanbetaling door de schepenbank in het bezit stellen van het goed in kwestie. De kerkfabriek zou zich toen in principe tot het kapittel hebben moeten wenden om haar wijnrente betaald te krijgen. Voorzichtigheidshalve waagden de beheerders van de kerkfabriek van Rosmeer zich niet aan een krachtmeting met de rentmeester van de adellijke dames. Niet alleen het feit dat zij met een kapitaalcrachtige tegenstander te maken hadden weerhield de kerkmommers ervan de rechten van de parochiekerk via gerechtelijke weg te trachten vrijwaren. Zij begrepen ook dat het ten gevolge van de gebrekkige archiefforming uiterst moeilijk zou zijn om haar aanspraken hard te maken. Met spijt moest de pastoor noteren dat *desen*

---

les desastres de la guerre, car les habitants ont esté pillé par les vainqueurs generalement de leurs meubles et bestiaux, sans mesme epargner l'église, outre vingt quatre maisons, ij compris les principales, entierement detruites, le reste estant endommagé pour le moins de la moitié, et les campagnes estantes tellement ruinées, qu'ils n'ont put ramasser la moindre chose ni grain ni paille, de sorte qu'ils n'ont detenue pour se nourrir ni pour se couvrir ... en verité la plus grande partie manque du pain, de sorte qu'il ni at pas de village dans le pais qui ait plus souffert. Zie Rijksarchief Luik, *Archief van de Staten*, nr. 1487.

pand is ingewonnen door het capittel van Munsterbilsen, en onse registers sijn van oudts soo slegt, dat wij onse rente niet kunnen verweiren oft staende houden.

Ook de opbrengsten van jaargetijden en enkele cijnzen maakten deel uit van de vaste inkomsten van de kerk van Rosmeer. Hun opbrengst was echter, vergeleken met die van pachten en renten, van minder belang. Bij het aantreden van pastoor Notté brachten drie gestichte jaargetijden de kerkfabriek jaarlijks respectievelijk 10 stuivers, 7 vaten en een half vat rogge op. Vanaf 1751 kwam daar een vierde jaargetijde bij, dat de kerk jaarlijks 10 stuivers opbracht.

Vanouds bezat de kerkfabriek van Rosmeer vijf *erfcijnzen*. Cijnzen waren vergoedingen die de gebruikers van bepaalde goederen betaalden aan de oorspronkelijke bezitter van die goederen of aan diens opvolger. Het systeem van het uitgeven van het erfelijk gebruiksrecht van een onroerend goed in ruil voor de jaarlijkse betaling van een vast bedrag dat cijns genoemd werd, dateert uit de Middeleeuwen. In de achttiende eeuw, honderden jaren nadat deze goederen tegen een voor eeuwig vastgestelde cijns waren uitgegeven, was de waarde van de cijnzen sterk gedevalueerd en stonden zij geenszins nog in verhouding tot de waarde van de goederen waarop zij betrekking hadden. Typisch is ook dat zij niet uitgedrukt werden in guldens, stuivers en oortjes, maar in oude munten, die gangbaar waren in de periode toen de cijnzen gecreëerd werden. In het geval van de cijnzen van de kerkfabriek van Rosmeer ging het om bedragjes van respectievelijk 4 en 12 *denieren* (1 en 3 stuivers), 2,5 *alde groten* (die in de achttiende eeuw betaald werden met 5 stuivers), 5 *schellingen* (21 stuivers) en 12,5 *boddragers* (6,5 stuivers). De cijnzen waren gevestigd op het laathof van de abdis van Hocht in Rosmeer, op een huis in de *Hoogstraat*, een hof dat het *dwanckpanes* ⁽²³⁾ genoemd werd en dat eveneens in de *Hoogstraat* lag, een hof en weide aan de *Koijpoort* in de buurt van het *Monnikenhof*, en een hof in Amelsdorp in Waltwilder. Omgezet in guldens en stuivers brachten de cijnzen jaarlijks niet meer dan 1 gulden, 16 stuivers en 2 oort op.

Tot slot had de kerkfabriek recht op een jaarlijkse bijdrage van 5 gulden in de onderhoudskosten aan de kerk vanwege de bedienaar of beneficiant van het Onze-Lieve-Vrouw-

---

⁽²³⁾ Wellicht gaat het om een perceel grond waar eertijds het dwangpaanhuis op gestaan had. Dit was de plaatselijke brouwerij, waar de inwoners van een heerlijkheid verplicht terecht moesten als zij bier wilden laten brouwen. Het bezit van een dwangpaanhuis was evenals het bezit van een dwangmolen waar de inwoners terecht moesten om hun graan te laten malen, een typisch heerlijk recht, dat garant stond voor een gegarandeerde jaarlijkse opbrengst voor de plaatselijke heer.

altaar. De inning ervan verliep niet problematisch, hoewel het feit dat er in het akkoord van 1746 een artikel aan werd gewijd, er op wijst dat dat ooit anders was ⁽²⁴⁾.

Naast haar *vaste* inkomsten had de kerkfabriek ook een aantal veranderlijke inkomsten: de opbrengsten van collectes en van offerandes in de kerk en vooral, en dit is typisch voor Rosmeer, van het *offer voor Sint-Bertilia*.

De opbrengst van collectes en van de offerblok in de kerk werd van 1740 tot 1765 in de rekeningen van de kerkmeesters opgenomen onder de hoofding *offerstock*. In 1747, 1748, 1754, 1759 en 1763 komt deze post niet in de rekeningen voor of wordt vermeld dat de offerstok *niet uijtgehaelt* werd. Voor de andere jaren bedraagt de gemiddelde jaarlijkse opbrengst 43 gulden. De hoogste opbrengst, 77 gulden en 2 oort, werd genoteerd in 1750. Het jaar daarna, in 1751, werd het laagste cijfer genoteerd: er werd toen niet meer dan 8,15 gulden ingeschreven.

In Rosmeer kon de kerkfabriek, naast de opbrengst van de gewone collectes in de kerk, ook genieten van de helft van de opbrengst van het *offer voor Sint-Bertilia*. De Sint-Bertiliabron in Rosmeer was het middelpunt van een eeuwenoude pelgrimage, die het dorp niet alleen verzekerde van geestelijke zegeningen, maar die jaarlijks ook een mooi bedrag aan offerpenningen van bedevaartgangers opleverde ⁽²⁵⁾. Het akkoord van 1746 schreef voor dat de opbrengst ervan gelijk verdeeld moest worden tussen de pastoor en de kerkfabriek. Anders dan de overige inkomsten van de kerkfabriek echter, werd het aandeel van de kerkfabriek in de Sint-Bertiliapenningen niet door de kerkmeesters, maar door de pastoor beheerd. Zij kwamen daarom na 1746 niet meer in de rekeningen van de kerkmeesters voor. Vanaf 1771 legde de pastoor om de vier à vijf jaar in een aparte rekening verantwoording af over de besteding van het geld. Daaruit blijkt dat het deel waarop de kerkfabriek recht had in die periode gemiddeld 41 gulden per jaar bedroeg.

Een laatste inkomstenbron voor de kerkfabriek waren de speciale uitvaartdiensten. Op verzoek van de naasten kon aan een begrafenisdienst speciale luister worden bijgezet, bijvoorbeeld door rond de lijkstreek meer kaarsen of flambouwen dan gewoonlijk op te

---

⁽²⁴⁾ Het Onze-Lieve-Vrouwaltaar werd door een eigen beneficiant bediend, die door een aparte stichting van een inkomen werd voorzien. Volgens G.V. Lux bezat de altaarstichting in de zeventiende eeuw circa 4 bunder pachtland, 35 vaten roggerenten en enkele cijzen. Eén keer per week, op zaterdag, moest de beneficiant aan het Onze-Lieve-Vrouwaltaar een mis opdragen of laten opdragen. Zie G.V. LUX, *Rosmeer door de eeuwen heen*, p. 67.

⁽²⁵⁾ Over de verering van Sint-Bertilia in Rosmeer, zie: G.V. LUX, *De eredienst van Sint-Bertilia te Rosmeer*, in: *Verzamelde Opstellen* 16, 1941, p. 209-217; T.J. GERITS, *Nota over de verering van de H. Bertilia te Rosmeer in de XVIIIe eeuw*, in: *Limburg* 47, 1968, p. 261-266.

Borstbeeld van Sint-Bertilia (foto R. Vanlessen).

stellen. De kerkfabriek rekende hiervoor, in functie van het gevraagde, een bedrag van 2 à 10 gulden aan.

Samenvattend kan gesteld worden dat de jaarlijkse inkomsten van de kerkfabriek van Rosmeer in de periode 1740-1780 gemiddeld om en bij de 220 gulden bedroegen. Schommelingen waren een gevolg van veranderende opbrengsten van de vrijwillige bijdragen van de gelovigen en van de evolutie van de graanprijzen. Die laatste waren van doorslaggevend belang voor het becijferen van de opbrengsten van de pachten tot 1750 en

van de roggerenten. Voorts werd de kerkfabriek in de onderzochte periode met wanbetalers geconfronteerd, hetgeen ook een weerslag had op het financieel resultaat.

Uitgaven van de kerkfabriek

De inkomsten van de kerkfabriek moesten aangewend worden om de kosten die aan de organisatie van de eredienst verbonden waren, te bestrijden. Zoals aan de inkomsten-zijde, kan ook hier onderscheid gemaakt worden tussen vaste uitgaven, die jaarlijks in de rekeningen terugkwamen, en veranderlijke kosten.

Tot de vaste jaarlijkse uitgaven van de kerkfabriek, behoorden de vergoedingen voor de pastoor, de koster en de kerkmeester.

De pastoor had voor zijn bemoeienissen met de goede gang van zaken in de kerkfabriek jaarlijks recht op een vergoeding van 6 vaten rogge. Aan de hand van de *effractie* werden die in geld omgezet. Daarnaast was de kerkfabriek hem jaarlijks 5 stuivers cijns verschuldigd.

De koster kreeg jaarlijks negen vaten rogge of de tegenwaarde daarvan in geld. Wanneer hij werkzaamheden verrichtte die buiten zijn gewone takenveld vielen, dan kreeg hij daarvoor een bijzondere vergoeding. In 1757 bijvoorbeeld, werd zijn jaarwedde aangevuld met een vergoeding van 4 gulden voor het werk dat hij verricht had aan het onderhoud van het torenuurwerk. Bij gelegenheid van de aanstelling van Herman Loyen tot koster in 1775, werd de kosterwedde verhoogd met 4 gulden per jaar. Bovendien schafte de kerkfabriek voor hem een *rock* aan, die 7 gulden en 15 stuivers kostte. In 1780 nam Nelis Koninx het werk van Loyen over. In 1781 kreeg hij een extra premie van één gulden omdat hij ter nagedachtenis van het overlijden van de pandheer van Rosmeer, kanunnik Hendrik de Grady de Croenendael, op zes opeenvolgende zondagen de kerkklokken had moeten luiden.

Aan de zangmeester die Loij Koninx in 1778 de beginselen van de kerkzang bijbracht betaalde de kerkfabriek een honorarium van 12 gulden. Eens opgeleid, werd Loij de vaste kerkzanger. Hij kreeg vanaf 1778 jaarlijks, in functie van het aantal diensten die hij had moeten begeleiden, een bedrag dat schommelde tussen de 2 en de 7 gulden.

Opmerkelijk was dat de vergoeding die de kerkmeester jaarlijks voor zijn diensten kreeg, een stuk lager lag dan die van de pastoor. Hij moest het doen met 2 vaten rogge. Vanaf

1752 werden die vaten omgezet in een vast bedrag van zes, en vanaf 1759 vijf gulden. Uitzonderlijk mocht hij bijzondere onkosten in rekening brengen. De kerkmeester van 1740 bijvoorbeeld, kreeg 2 gulden omdat hij voor de kerkfabriek naar Luik was moeten gaan.

Naast de pastoor, de koster, de kerkzanger en de kerkmeester, waren er nog een aantal *medewerkers* die een kleine vergoeding kregen voor hun prestaties: de misdienaars kregen jaarlijks op paasdag en op kermisdag enkele guldens toegestopt, en de dragers *der vaene*, en de trompetters die de processie opluisterden mochten zich elk jaar verheugen in een traktatie waarvoor in de kerkrekeningen eveneens enkele guldens werden ingeschreven.

Jaarlijks werd er in Rosmeer beroep gedaan op een geestelijke van buiten de parochie om de passie te prediken. Die kreeg hiervoor in de periode 1741-1749 5 gulden uit de kas van de kerkfabriek, een bedrag dat in de periode 1771-1781 tot 9 gulden werd opgetrokken. In de jaren 1779-1781 deed de pastoor enkele keren beroep op een andere priester *om een tweede misse te doen*. Voor het logement van die confrater rekende hij 18 gulden aan, die hij ook door de kerkfabriek vergoed kreeg.

Tot de vaste uitgaven behoorden voorts de betalingen van cijnzden die de kerk verschuldigd was voor enkele percelen uit haar bezit. Jaarlijks was zij 5 stuivers cijns verschuldigd aan de pastoor, en 1 stuiver die in het buurdorp Hees moest betaald worden. Aan het kapittel van Sint-Servaas in Maastricht moest jaarlijks een rente van vier vaten tarwe betaald worden.

Voor cijnsplichtige goederen of voor renten op onroerende goederen die cijnsplichtig waren, moest in principe, bij de overdracht van het bezit ten gevolge van erfenis of verkoop, een verheffingsgeld betaald worden. Organisaties zoals kerkfabrieken stierven uiteraard niet. Om nu en dan toch die verheffingsgelden te kunnen innen eisten de hoven waaraan haar goederen cijnsplichtig waren, dat de kerkfabriek voor haar bezittingen een zogenaamde *sterfman* aanstelde, bij wiens overlijden het verheffingsrecht betaald moest worden. Hoe de *sterfman* van de kerkfabriek van Rosmeer gekozen werd, is niet meer te achterhalen. Elders werd meestal een jonge dorpsgenoot, soms nog een kind, als *sterfman* aangeduid, in de hoop dat een lang leven de kerk voor een hele tijd van verheffings-taksen zou vrijstellen ⁽²⁶⁾. In 1742 werd 12 gulden, 2 stuivers en 2 oort verhefgeld be-

---

⁽²⁶⁾ Zie bijvoorbeeld de aanstelling van zogenaamde *sterfelijke ophelders* door kerkelijke instellingen uit het Bilzerse voor het laathof van Schoonbeek in de achttiende eeuw: R. NIJSSEN, *Het laathof van Schoonbeek te Bilzen*, in: *Limburg-Het Oude Land van Loon* 79, 2000, p. 15-17.

taald. In 1753 werd 4 gulden en 6 stuivers verhefgeld betaald aan de plaatselijke schepenbank.

Naast de min of meer vaste uitgaven, bevatten de kerkrekeningen elk jaar een aantal veranderlijke uitgaven. In de eerste plaats waren er in deze categorie de kosten voor de producten die gebruikt werden voor de eredienst: wijn, brood, hosties, olie, wierook en kaarsen. Soms werden de was en de kaarsenwieken apart gekocht en werden de kaarsen zelf gemaakt. Jaarlijks werd aan dit soort producten enkele tientallen guldens uitgegeven. Verbruiksgoederen die niet specifiek voor de eredienst dienden waren onder meer glazen flessen, emmers, spelden, handdoeken en een haren borstel. Soms werd er een pond zeep gekocht *om de clocken te smeeren*.

Een andere belangrijke uitgavenpost betrof de onderhouds- en aanpassingswerken aan het kerkgebouw. Met enige regelmaat worden in de rekeningen herstellingen aan ramen van de kerk of van de sacristie, of aan het kerkdak vermeld ⁽²⁷⁾. De klokkentouwen moesten om de 10 à 15 jaren vernieuwd worden en soms moest de smid in de kerktoeren klimmen om de klokken te herstellen. In 1751 rekende hij daarvoor 12 gulden aan. In 1747 verrichtte Lenaert Franssen voor 25,6 gulden aanpassingswerken aan het kerkportaal.

In 1757 werd het torendak onder handen genomen. Voor 7,5 gulden werden leien aangekocht en 18,75 gulden werd besteed aan *vergulsel aen den haen van den thoren*. De vernieuwing van het kerkdak in 1761 kostte 348 gulden, 5 stuivers en 2 oort.

In 1753 werd het koor geplaveid. Plaveistenen en trapstenen kostten 94 gulden en 5 stuivers en voor loon en verteer van de arbeiders moest 34 gulden en 7 stuivers betaald worden. Voor het vernieuwen van de vloer in het kerschip werd in 1757-1758 met minder dure materialen genoeg genomen. Bakstenen, kalk, werkloon en verteer van de arbeiders kostten niet meer dan 16 gulden, 15 stuivers en 3 oort.

Soms was het nodig om de gerechtsbode in te schakelen om onwillige debiteurs aan hun verplichtingen te herinneren. In 1745 kostte dat 10 gulden. In 1748 liet de kerkmeester door de secretaris van de schepenbank een afschrift maken van de akte van uitwinning van het pand dat Peter Nysten van Mopertingen in gebruik had, en betaalde daar 2 gulden voor.

⁽²⁷⁾ Alle herstellings- en verbeteringswerken ten spijt, kon niet worden voorkomen dat het oude kerkgebouw in 1789 moest afgebroken worden. De nieuwe kerk werd in 1789-1790 gebouwd. Zie G.V. LUX, *Rosmeer door de eeuwen heen*, p. 54 en 58.

Een belangrijke uitgavenpost vormde het beheer van het roerend patrimonium. Aanschaf, onderhoud en herstellingen van meubels, kelken, gewaden en siervoorwerpen slorpten een groot deel van de uitgaven op.

Ten tijde van pastoor Notté stonden in de parochiekerk drie altaren opgesteld: het hoofdaltaar, toegewijd aan Sint-Pieter, en twee zijaltaren, die respectievelijk aan Onze-Lieve-Vrouw en aan Sint-Bertilia toegewijd waren.

Borstbeeld van Sint-Bertilia (foto J. Bellen).

In 1740 werd het Sint-Bertilia-altaar van nieuwe ornamenten voorzien: een nieuw antependium, een nieuw kruisbeeld en dito luchters, samen voor 26 gulden en 19 stuivers, moesten deze aantrekkingspool in de parochiekerk nieuwe luister verlenen. In 1747 werden voor het hoofdaltaar en voor het Sint-Bertilia-altaar nieuwe *overdecksels* aangeschaft. In 1758-1759 was het *overdecksel* van het hoofdaltaar weer aan vervanging toe,

---

hetgeen 3,25 gulden kostte. In 1771 werd het antependium van het Sint-Bertilia-altaar nog eens vernieuwd voor 6 gulden en in 1775 werd het herschilderd voor 18 stuivers.

Ondanks het feit dat het Onze-Lieve-Vrouwaltaar een eigen beneficiant met eigen inkomsten had, viel het onderhoud van het altaar ten laste van de kerkfabriek. In 1761 werd 192 gulden betaald aan de schrijnwerker die een nieuw altaar voor Onze-Lieve-Vrouw had gemaakt. Voor het vervoer van het werkstuk naar de kerk moest de kerkfabriek nog eens 8,4 gulden betalen. Jan Mertens, de dorpssmid, werd bereid gevonden het hout van het oude altaar over te nemen voor 4,9 gulden. In hetzelfde jaar liet de kerkmeester voor 15,5 gulden een nieuwe altaarsteen voor het Sint-Bertilia-altaar maken.

In 1762 kregen het hoofdaltaar en het tabernakel een flinke onderhoudsbeurt. Verguldsel voor het tabernakel kostte 3 gulden en een rood lint dat er boven gedrapeerd kon worden, kostte 6 stuivers. In 1768 werden op het hoofdaltaar, aan weerszijden van het tabernakel, twee engelenbeelden aangebracht. De rekening beliep 15 gulden.

In 1772 werden voor een bedrag van 103,25 gulden het hoofdaltaar gemarmerd, en de preekstoel, de biechtstoel, het portaal en de *singbanck* geverfd.

De altaren waren immers niet de enige meubelstukken die onderhoud vergden. In 1743 herstellde Jan Franssen de communiebank. Werken aan *den cleenen biechtstoel* kostten in 1740 1,5 gulden en in 1749 werd 14 gulden en 13 stuivers betaald aan de schrijnwerker die aan de biechtstoel en aan de koordeur gewerkt had. Voor vier nieuwe banken werd in 1740 2,5 gulden betaald. In 1765 werden twee zitbanken in dennenhout gemaakt voor 2,2 gulden en werd in de sacristie een spiegel opgehangen die een halve gulden gekost had. In 1772 werd weer 2,5 gulden in de kerkrekening ingeschreven voor nieuwe kerkbanken.

Naast de Sint-Bertiliabron en het Sint-Bertilia-altaar vormde ook het Sint-Bertiliagraf dat in de kerk stond opgesteld, een belangrijk element in de Sint-Bertiliadevotie. Met enige regelmaat werden op rekening van de kerkfabriek kleine herstellingen aan dit monument uitgevoerd.

In 1746 deed de kerkmeester beroep op de smid om herstellingen uit te voeren aan de ijzeren luchters die toen de kerk sierden. In 1742 waren twee koperen luchters aangeschaft voor 9 gulden en 5 stuivers en in 1750 kwam er een derde die 5 gulden kostte. De koperen luchters vielen blijkbaar bij het kerkvolk in de smaak, want in 1775 werden er nog vier aangeschaft voor 49,2 gulden.

Andere roerende bezittingen waren de beelden en schilderijen in de kerk. In 1761, toen ook al een nieuw altaar ter ere van Onze-Lieve-Vrouw was aangeschaft en geplaatst, werd 24 gulden besteed aan een schilderij van Sint-Brigitta, en 14 gulden voor twee schilderijen van Sint-Petrus en van de heilige Maria Magdalena. Na al deze investeringen vond de kerkmeester het in 1761 opportuun om 2 gulden uit te trekken voor de aanschaf van een nieuwe collecteschaal. Herstellingen van schilderijen en beelden kostten in 1772 8 gulden.

Schilderij van Sint-Petrus (foto R. Vanlessen).

Een andere belangrijke uitgavenpost had betrekking op de kelken en ander edelsmeedwerk. In 1778 werd de monstrans hersteld voor 2,4 gulden. Op 15 februari 1779 werd voor 109,5 gulden een nieuwe ciborie en voor 12 gulden een kleine ciborie *om de sieken*

t'administreren aangeschaft bij de Tongerse zilversmid Binon ⁽²⁸⁾. Om de prijs te drukken werden een oude koperen ciborie met een zilveren *kuijpe*, de *oude silveren galoenen van een oud kleed van Onze Lieve Vrouw* en een hostiedoos bij de zilversmid ingeleverd, die er nog respectievelijk 18 gulden, 3,5 gulden en 6,25 gulden voor over had. Na aftrek van deze *overnames* bleef er nog 93,75 gulden te betalen. Dit bedrag werd betaald uit de

Ciborie (foto J. Bellen).

⁽²⁸⁾ J. HELSEN, *Tongerse zilversmeden Binon (18de eeuw)*. Tongeren, 2000, p. 36.

opbrengst van het offer voor Sint-Bertilia. In dezelfde periode werd voor 37 gulden een *horlogie* aangeschaft dat in het koor werd gehangen.

In 1780 werden twee zilveren ampullen gekocht voor 53,4 gulden. Het bijhorend schoeltje kostte 2,3 gulden.

In 1743 werd nog voor 29 gulden en 8 stuivers een koperen pot voor de lampenolie gekocht. In 1741 werd een *grootte hostiedoos* aangeschaft, die 10 stuivers kostte. Voor een blikken hostiedoos werd in 1766 17 stuivers betaald. *Beurskens* om *Ons Heer en H. Olie naer de krancken te draegen* kostten in 1742 1 gulden en 3 stuivers. In 1746 kwamen er twee nieuwe *hostiekofferkens* en een *putken om de flambouwen uijt te doen*. Een nieuwe wijwaterketel kostte in 1750 3 gulden.

De kerkmeesters van Rosmeer gooiden het geld bepaald niet over de balk. Ornamenten die hersteld konden worden, werden niet dadelijk vervangen. In 1765 kreeg de smid 5 stuivers voor de herstelling van het wierookscheepje.

Een laatste belangrijke uitgavenpost betrof liturgische gewaden en andere textilia. In 1748 werd 6,4 gulden besteed aan het herstellen van een zwarte kazuifel. Een nieuwe stoel kostte in 1750 13,15 gulden. Bij speciale gelegenheden kon de kerkfabriek op financiële steun van het kapittel van Onze-Lieve-Vrouw te Maastricht⁽²⁹⁾ rekenen. In 1757 bijvoorbeeld verleende het kapittel de kerkfabriek een toelage voor de aanschaf van een nieuwe kazuifel. De kerkfabriek legde nog 6 gulden toe en kocht een *besten casuiffel*. Drie nieuwe *choorrocken* voor de misdienaars kostten in 1762 17,25 gulden.

In 1768 werden in Luik voor 108,8 gulden een nieuwe zijden kazuifel en een rode zijden kelkdoek gekocht. Ook toen leverde het kapittel een bijdrage en nam 43,85 gulden voor haar rekening. In 1769 werd nog een zwarte kelkdoek gekocht voor 3,25 gulden. In 1771 werden de kerkgewaden *verschoond en gerepareerd*, hetgeen 26,1 gulden kostte. Materialen en maakloon voor een kazuifel kostten in 1772 54,1 gulden.

De bloeiende verering voor Sint-Bertilia deed de andere heiligen geen tekort. Zeker het beeld van Onze-Lieve-Vrouw werd met eerbied behandeld. In 1758-1759 werd 2,25 gul-

---

⁽²⁹⁾ Het Maastrichtse Onze-Lieve-Vrouwkapittel had grote belangen in Rosmeer: het had er het bevestigingsrecht van de pastorie, het hief er tienden, en het was één van de grootste grondbezitters in het dorp. Zie G.V. LUX, *Het O.L.Vrouwkapittel van Maastricht, tiendheer en grondbezitter te Rosmeer*, in: *Het Oude Land van Loon* 5, 1950, p. 202-204.

den uitgetrokken voor kant die moest dienen om een kleedje voor het beeld van een kraagje te voorzien. In 1765 werd voor 8,15 gulden een nieuw kleedje voor het beeld gemaakt.

In 1769 werd 6 gulden uitgegeven aan een nieuwe lijkbaar, waarna in 1771 37 gulden, 18 stuivers en 1 oort besteed werd aan de aanschaf van stoffen en aan maakloon voor een nieuw lijkbaarkleed. In 1755 werd een vlag hersteld. Voor zijde en maakloon werd 1,7 gulden uitgetrokken. In 1765 werd een nieuwe vaan aangeschaft voor 84,5 gulden. De bijhorende draagstok kostte 1,05 gulden. Een nieuwe hemel voor het baldakijn kostte in 1778 14,6 gulden.

In 1750 werd een nieuwe offerblok geïnstalleerd in het kerkportaal. Vermits de opbrengst ervan gelijk gedeeld werd tussen de pastoor en de kerkfabriek, deelden zij ook de kosten. De kerkfabriek moest 5,4 gulden bijdragen.

Twee keer werd in de kerkrekeningen de aankoop van een nieuwe *wijwater quispel* vermeld. In 1755 kostte die 1,3 gulden, en in 1778 2 gulden.

Slechts één keer werd in de onderzochte periode de aanschaf van een liturgisch boek vermeld: een nieuw *rituaal*, aangeschaft in 1746, kostte 4,5 gulden ⁽³⁰⁾.

Zalven is beter dan slaan, wisten ook de kerkmeesters van Rosmeer. Om de kinderen te stimuleren om de catechismusles aandachtig bij te wonen, schaften zij in 1747 en 1748 respectievelijk voor 3,5 gulden en voor 3,2 gulden *prijzen ende beelden* aan. Later moesten de kinderen met minder tevreden zijn: in 1750 werd er niet meer dan 0,85 gulden aan prijzen besteed en in 1775 en 1770 werden 1,9 en 1,5 gulden uitgegeven aan paternosters en prentjes *voor de kinders*. In 1776 kostten *prijzen aen de gene die de lessen hebben geleert in den catechismus* 1,3 gulden. In 1778 tenslotte betaalde de pastoor 1,5 gulden uit het offer voor Sint-Bertilia aan paternosters en prentjes *voor de kinders in de christi leering*.

In 1762 kreeg Rosmeer bezoek van de aartsdiaken die de kerken visiteerde. Om de geestelijke hoogwaardigheidsbekleder met enige luister te kunnen ontvangen, werd 4,75 gulden uit de kerkkas uitgetrokken.

Occasioneel droeg de kerk van Rosmeer een bedrag van 5 à 15 gulden af aan *geestelijke taks*, een vorm van belastingen die de leden van de geestelijke stand in het prinsbisdom

---

⁽³⁰⁾ De kerkfabriek van Rosmeer bezit nu nog een missaal uit 1773. De aanschaf van dit boek werd niet in haar rekeningen opgenomen. In een rituaal of ordinarius wordt het verloop van de liturgische plechtigheden beschreven. Dat boek was voor de koster bestemd, het missaal daarentegen voor de priester aan het altaar.

Titelblad van een missaal uit 1773 (foto R. Vanlessen).

Luik moesten opbrengen ⁽³¹⁾. Bijdragen aan de dorpsbelastingen komen in de kerkrekeningen niet voor.

⁽³¹⁾ In het bisdom Luik werden aan de leden van de geestelijke stand kerkelijke taksen opgelegd. De eerste heette het *cathedraticum*, en moest elk schrikkeljaar aan de bisschop betaald worden. Een tweede werd het *obsonium* genoemd, en moest in de andere jaren aan de aartsdiaken betaald worden. Tot slot kon er ook ter gelegenheid van de benoeming van een nieuwe bisschop, of van een nieuwe aartsdiaken of deken een taks worden opgelegd. De inning van deze taksen gebeurde niet op regelmatige basis en werd blijkbaar slechts uitzonderlijk opgelegd. Zie M. DE VROEDE, *Notabelen en kleine lieden*, p. 12; G. SIMENON, *Visitationes archidiaconales archidiaconatus Hasbaniae in dioecesi Leodiensi ab anno 1613 ad annum 1763*. Luik, 1939, p. 866-868; A. MUNSTERS, *Het cathedraticum in het oude bisdom Luik*, in: *De Maasgouw* 66, 1952, p. 17-20, 33-36, 52-55.

De secretariaatskosten van de kerkfabriek tot slot, bleven beperkt. In 1743 werd 9 stuivers uitgegeven voor de aanschaf van een *cleen manueel registerken*, en in 1751 1,25 gulden voor de aanschaf van *eenen register tot den uijtgeef en inbeuringen aen te teekenen*. In de rekening van 1747 werd de aankoop van een nieuw register ingeschreven, dat moest dienen om de dopen in te registreren ⁽³²⁾.

De kerkmeesters van Rosmeer slaagden er in de onderzochte periode in hun rekeningen jaarlijks met een overschot af te sluiten. Enkel Wouter Cielen moest voor 1777 een klein tekort van 5 stuivers en 2 oort voorleggen. In de regel namen zij het overschot op hun jaarrekening mee naar hun volgend dienstjaar. Wanneer hun gecumuleerd overschot opliep tot enkele honderden guldens, werd het geld gebruikt voor een bijzondere investering: voor werken aan het kerkdak bijvoorbeeld, of voor de aanschaf van kostbaar liturgisch vaatwerk.

De armentafel

Dezelfde regels die het beheer van de financiën van de kerkfabriek regelden, werden ook toegepast op het beheer van de goederen en gelden van de armentafel. De armentafel was een parochiale instelling die bedoeld was om te voorzien in middelen om behoeftige parochianen materieel bij te staan ⁽³³⁾. Evenals de kerkfabriek beschikte zij over een patrimonium van gronden en renten, dat haar van inkomsten voorzag. Jaarlijks werd in de parochie een armenmeester aangeduid, aan wie het beheer van de goederen en gelden voor de periode van één jaar werd toevertrouwd. De keuze van de armenmeester verliep op dezelfde wijze als die van de kerkmeester. Na 1746 legden de vier kerk- en armenmommers de pastoor een lijst van drie namen voor, waaruit de pastoor dan de gegadigde koos. Na verloop van zijn ambtstermijn moest de armenmeester zijn rekening voor nazicht en goedkeuring aan de pastoor, de kerkmommers, en de andere parochianen voorleggen, op een vergadering die daartoe in de kerk bijeen geroepen werd.

Wat de keuze van de armenmeesters betreft, stellen wij hetzelfde fenomeen vast als bij de kerkmeesters: tot 1746 wisselden verschillende namen elkaar af en vanaf het ogen-

---

⁽³²⁾ Vermoedelijk betrof het hier het register dat nu bekend staat als nr. 759 van de *Verzameling parochie-registers* in het Rijksarchief te Hasselt. Het bevat de dopen, huwelijken en overlijdens in Rosmeer uit de periode 1745-1796.

⁽³³⁾ Zie N. HAESSENNE-PEREMANS, *Les pauvres et le pouvoir. Assistance et répression au pays de Liège (1685-1830)* (*Anciens Pays et Assemblées d'Etats*, 81), 1983, 205 p.; ID., *L'assistance dans la principauté de Liège au XVIIIe siècle*, in: *Leodium* 62, 1977, p. 1-28.

blik dat de bepalingen van het akkoord van 1746 toegepast werden, werd het armenmeesterschap gemonopoliseerd door een kleine groep. Behalve van 1747 tot 1751, toen Jan Raets, het armenmeesterschap cumuleerde met het kerkmeestersambt, werden de functies van armen- en kerkmeester niet door dezelfde personen bekleed. Jan Raets werd in 1753 als armenmeester opgevolgd door Reyner Stevens, die het ambt vervolgens tot in 1770 jaarlijks afwisselde met Ciel Meesters. Meesters bleef het ambt nog tot 1785 om de twee jaar uitoefenen, waarbij hij afwisselde met Arnold Simons. Vervolgens werd in 1786 Renier Theunissen tot armenmeester gekozen. Theunissen bleef tot in 1791 onafgebroken in functie. In 1792, het laatste jaar waarvoor wij over de naam van de armenmeester beschikken, werd hij door Albert Wilms afgelost.

Zoals de kerkmeesters hadden ook de armenmeesters meestal enkele jaren nodig voordat zij hun rekeningen konden voorleggen ⁽³⁴⁾.

Inkomsten van de armentafel

De armentafel bezat dertien percelen land die zij verpachtte. Een veertiende perceel, van 4 roeden, bezat zij in onverdeeldheid met de pastorie en met het beneficie van Onze-Lieve-Vrouw. In totaal ging het om 60,33 grote roeden of iets meer dan 3 bunder. In 1741 werden de armengoederen voor negen jaar verpacht voor 29 vaten rogge per jaar. Evenals de kerkfabriek verliet de armentafel vanaf 1751 het systeem van verpachtingen in natura en verpachtte zij haar gronden tegen een geldpacht van 15 stuivers per roede. Het geheel moest van dan af jaarlijks 45 gulden en 5 stuivers opbrengen, een som die in 1777 tot 52 gulden en 14 stuivers werd opgetrokken.

Belangrijker dan de pachtgelden waren de renten die de armentafel jaarlijks kon innen. 25 verschillende renten moesten ten tijde van pastoor Notté jaarlijks 54,5 vaten rogge opbrengen. Pro memorie noteerde de pastoor in het inkomstenregister nog vier roggerenten en een geldrente van 12 denieren (3 stuivers), die de armentafel ooit had bezeten, maar die in de achttiende eeuw niet meer betaald werden. Naast een rente die Peter Nysten niet wilde betalen, waren er twee renten die gevestigd waren op goederen die inmiddels door het Onze-Lieve-Vrouwkapittel van Maastricht en door de abdij van Hocht uitgewonnen waren en die sinds de uitwinning door de nieuwe bezitters niet meer betaald werden. Voor de vierde roggerente en voor de geldrente wist de pastoor nog wel te noteren op welke percelen zij destijds gevestigd waren, maar de rechtstitel van de armen-

---

⁽³⁴⁾ Zie bijlage 3.

tafel was verloren gegaan en de pastoor wist niet in welke omstandigheden er eertijds een einde gekomen was aan de betaling van die renten.

Evenmin als de kerkfabriek, slaagde de armentafel er in al haar pachten en renten daadwerkelijk te innen. Slechte economische omstandigheden of individuele tegenslagen noopten een pachter of renteplichtige wel eens uitstel van betaling of zelfs kwijtschelding te vragen. In 1751 bijvoorbeeld, werden van de 45 gulden die de grondpachten zou moeten opbrengen, niet meer dan 32,25 gulden effectief betaald. In samenspraak met de pastoor werd daarop besloten *de restanten van dese voorgaende jaeren quijt te schelden, soo ten oorsaek dat sij het meesten deel arm sijn, als oock ten oorsaek dat door den oorlogh de andere voor een groot deel seer benoodight sijn geworden*. Een ander voorbeeld treffen wij aan in 1784. Libert Meers pachtte toen twee stukken armenland, waarvoor hij jaarlijks 6 gulden, 6 stuivers en 2 oort betaalde. Dat jaar werd hem die som kwijtgescholden, omdat *grootte ende sacrilegieuse dieven van de armetafel de vruchten hebben vernietigt*.

Uitgaven van de armentafel

Aan de pastoor betaalde de armentafel jaarlijks 8 vaten rogge, terwijl de koster en de dienstdoende armenmeester ieder recht hadden op 2 vaten. In tijden van oorlog of misoogst konden de graanprijzen sterk stijgen, met een even sterke stijging van de vergoedingen voor pastoor, koster en armenmeester voor gevolg. Zo moest de armenmeester voor de vergoeding van de pastoor voor 1747 en 1748 21,6 gulden uittrekken. In 1749 volstonden 16,8 gulden. In 1750 bedroeg de tegenwaarde van 8 vaten rogge nog 13,2 gulden en in 1755 nog slechts 8,8 gulden. In 1756 steeg dat bedrag weer tot 16 gulden.

Anders dan de vergoedingen voor de pastoor en de koster, werd de vergoeding voor de armenmeester in 1753 losgekoppeld van de roggeprijs en vastgesteld op 5 gulden per jaar. In 1752 was ook de jaarlijkse vergoeding voor de kerkmeester op 5 gulden vastgesteld.

Andere regelmatig terugkomende kosten waren taksen, cijnzen en verheffingsrechten. Als kerkelijke instelling droeg de armentafel van Rosmeer soms bij in de *geestelijke taks*. Een aantal bezittingen van de armentafel waren cijnsgoederen, waarvoor jaarlijks een cijns moest betaald worden, en waarvoor bij het overlijden van de *sterfman* verheffingsrechten moesten betaald worden aan het hof waar zij van afhingen.

De grootste uitgavenpost betrof uiteraard de uitdelingen van graan aan behoeftigen. De namen van de begunstigden zijn in de armenrekeningen terug te vinden ⁽³⁵⁾. Slechts zelden gaf de armentafel een behoeftige een som geld. Wanneer een arme geld kreeg, werd meestal in de rekening gespecificeerd waar het bedrag voor moest dienen. In de regel ging het dan om dokterskosten. In 1768 vernemen wij bijvoorbeeld dat Jan Senden 9,25 gulden kreeg om zich te laten behandelen tegen buikloop en om de medicijnen en wijn aan te schaffen die daar aan te pas kwamen, en 1,8 gulden om een vat koren te kopen. In 1769 was de man van Cornelia Rinckinck na een val van zijn paard werkonbekwaam geworden. Van de armentafel kreeg zij, en blijkbaar niet haar man, een bijdrage van 2,5 gulden in de dokterskosten. Trijn Smeets kreeg in 1770 4,5 gulden om zich te laten behandelen door de chirurgijn van Weert, en Trijn Rinckinck kreeg 1,75 gulden voor medicijnen en *bloettrecken*. Nog in 1770 werd 2,65 gulden uitgegeven *aen een wollen kielken* voor het kind van Nol Lieben. De weduwe van Hendrik Oosterbosch kreeg in 1782 23 gulden van de armentafel om een koe te kopen. De armentafel kwam ook geregeld tussen in de begrafenis-kosten voor behoeftige parochianen.

De armentafel verrichtte, zo lang haar inkomsten vooral uit rogge bestonden, haar betalingen ook zoveel mogelijk in granen. In 1741 bedroegen haar totale inkomsten 64 vaten rogge. Hiervan betaalde zij 12 vaten aan de pastoor, de koster en de armenmeester. Van hetgeen overbleef, werd het grootste deel aan de behoeftigen uitgedeeld. Uiteindelijk restten er 13 vaten, die voor 16 gulden, 14 stuivers en 3 oort verkocht werden. Een aantal renten werden niet in graan, maar in haver betaald. De haverrenten werden integraal in geld uitbetaald of verkocht, hetgeen het overschot voor dat jaar op 21 gulden, 5 stuivers en 3 oort bracht. Betalingen van verhefgelden en cijzen beliepen dat jaar 21 gulden, 6 stuivers en 1 oort, zodat de armenmeester zijn rekening met een tekort van twee oort moest afsluiten.

In 1742 werden 61 vaten geïnd, waarvan er 56 werden gebruikt voor betalingen en voor uitdelingen aan de armen. De overige 5 vaten werden voor 4 gulden en 5 stuivers verkocht. Dat geld werd vervolgens gebruikt om taksen te betalen en de rest werd aan de armen uitgedeeld.

⁽³⁵⁾ Uitzonderlijk werden de namen van de begunstigden niet in de rekening vermeld. Dat was bijvoorbeeld het geval in de rekening van Jan Raets over de periode 1746-1752, waarin twee bedragen van respectievelijk 33 gulden en 5 stuivers, en van 47 gulden, 4 stuivers en 3 oort zijn opgenomen, die werden uitgedeeld *aen verscheyde aarme*.

In principe konden enkel inwoners van Rosmeer die tot armoede vervallen waren en die niet op ondersteuning door hun familie konden terugvallen⁽³⁶⁾, beroep doen op de armentafel. Personen die van elders afkomstig waren konden geen aanspraak maken op ondersteuning. Een uitzondering op deze regel vormden de vondelingen die in de gemeente werden gevonden; zij moesten - althans indien het onmogelijk bleek de identiteit van de ouders of hun plaats van herkomst aan te duiden - ook door de armentafel van de vindplaats onderhouden worden. Dat de vondst van een vondeling in een kleine plattelandsgemeente als Rosmeer zware gevolgen kon hebben voor de financiën van de armentafel, bleek in 1770 en de volgende jaren.

Tot dan toe waren de armenmeesters er in geslaagd hun rekeningen jaarlijks met een batig saldo af te sluiten. Vanaf 1771 echter moest de armentafel van Rosmeer instaan voor het onderhoud van de vondeling die door de pastoor gedoopt was als Maria Ida Weyckmans⁽³⁷⁾. Algauw bleek dat dit de financiële draagkracht van de armentafel oversteeg. In de rekening van 1771 werd 3 gulden ingeschreven voor *plaggen en doeken*, en 3,5 gulden die aan Marie, de vrouw van Jan Stassart, werden betaald omdat zij het kind in huis genomen had. In 1772 werd aan Marie nog 53,75 gulden betaald als vergoeding voor wat zij tot dan toe voor het kind gedaan had. In 1772 trachtte de pastoor het onderhoud van de kleine vondeling langs gerechtelijke weg naar de gemeente door te schuiven. De gerechtskosten voor de procedure die verliep langs de rechtbanken van de *Officiaal* en de *Geheime Raad* te Luik, bedroegen voor 1772 en 1773 101,45 gulden. Toen de gemeente in deze zaak op de *Rijkshofraad* appelleerde, haakte de pastoor namens de armentafel af en moest hij de plicht van de armentafel om het kind te onderhouden erkennen. In de periode 1773-1777 kostten levensonderhoud en kleding van de vondeling de armentafel nog 216,15 gulden. In de rekening van 1785 werd nog 8 gulden uitgetrokken om *Miken Weykmans te helpen cleeden*. Om al deze kosten te bestrijden moest de armentafel beroep doen op hulp van de kerkfabriek, die haar in deze periode in totaal 213 gulden, 9 stuivers en 3 oort voorschoot. In 1787 werd 96,4 gulden terugbetaald. Het resterende bedrag zou pas na de goedkeuring van de rekening van 1792 afgelost worden.

⁽³⁶⁾ G. HANSOTTE, *Les institutions politiques et judiciaires*, p. 282.

⁽³⁷⁾ Pastoor Notté verdacht de weduwe van een Bilzerse notabele ervan de moeder te zijn van de vondeling die in 1770 in Rosmeer werd aangetroffen. De drossaard van het ambt Bilzen deelde die mening. Hij vervolgde de vrouw voor de schepenbank van Rosmeer en de Binnenbank van Bilzen wegens het in het geheim baren en te vondeling leggen van haar kind. Zie *Archief van de schepenbanken van Bilzen*, voorlopig nummer 550. De pastoor verdacht kapelaan Weyckmans van Vlijtingen ervan de vader van het kind te zijn. Dat de hele zaak hem bijzonder hoog zat mag blijken uit de aantekening die hij in het rekeningenregister van de kerkfabriek aan deze zaak wijdde, nadat hij eerst een overzicht had gemaakt van al hetgeen de vondeling aan de kerk en de armentafel had gekost: *Als den vader van Marie Ida Weyckmans hem sal bekeeren ende ophouden van syne schandaleuse conversatien ende sacrilegieuse celebrieringen, dan sal hij alles betaelen; oft wel sal misschiens de weghgeloopde hoere van Bilsen haer bekeeren: God gevet.*

Tenslotte gaf de armentafel, evenals de kerkfabriek, weinig geld uit aan secretariaatskosten, al kunnen de vergoedingen voor de pastoor en voor de armenmeester voor een stuk als zodanig beschouwd worden. In de rekening van de armenmeester van 1762, goedgekeurd op 5 februari 1764, werd 4,75 gulden uitgetrokken als vergoeding voor de landsdeken, die als afgevaardigde van de aartsdiaken op 30 juni 1763 de registers van de armentafel was komen controleren.

Wanneer wij de armenrekeningen uit de periode 1741-1792 overlopen ⁽³⁸⁾, stellen wij vast dat zij meestal met een klein overschot afsloten. In 1772 hielden de armenmeesters Reyner Stevens en Ciel Meesters samen circa 90 gulden in kas. Daarna sloeg het financiële plaatje om en tot in 1778 werden de rekeningen met tekorten afgesloten. Dit had alles te maken met de vondst van een vondeling, die op kosten van de armentafel moest onderhouden worden. Dank zij een lening van de kerkfabriek kon de armentafel deze moeilijke periode overbruggen. Vervolgens duurde het tot in 1792 vooraleer de armentafel haar schulden bij de kerkfabriek wist te vereffenen.

Inkomsten van de pastorij

Het derde register dat pastoor Notté na zijn installatie in Rosmeer aanlegde, betrof de inkomsten van het beneficie van de pastorij.

Het inkomen van de achttiende-eeuwse dorpspastoors was samengesteld uit verschillende elementen. In de eerste plaats konden priesters zoals leken beschikken over inkomsten uit hun eigen vermogen: gronden en/of kapitalen waaruit zij pachten of renten puurden. Deze inkomsten blijven in de meeste gevallen onbekend, omdat de pastoor er tegenover derden geen rekenschap over hoefde af te leggen.

De pastoor van Rosmeer genoot voorts van de inkomsten die aan de pastorij verbonden waren. Aan het pastoorsbeneficie van Rosmeer was een patrimonium verbonden dat vergelijkbaar was met dat van de kerkfabriek en dat van de armentafel. De pastoor beheerde dat patrimonium en hij mocht beschikken over de inkomsten ervan. Een echte eigenaar ervan was hij niet: hij mocht de pastorijgoederen niet verkopen of belasten of op een andere wijze de waarde ervan verminderen. Hij moest het complex als een goede huisvader beheren, en er over waken dat er niets verloren ging, zodat zijn opvolgers nog van dezelfde inkomsten als hijzelf zouden kunnen genieten. Naast goederen, renten en cijnzen, maakten ook tienden en opbrengsten van jaargetijden deel uit van het patrimonium van de pastorij.

⁽³⁸⁾ Zie bijlage 3.

Pastoor Notté aanvaardde tijdens zijn pastoraat zes nieuwe stichtingen voor jaargetijden. In 1742 werd voor 20 jaar een jaargetijde van 12 stuivers gesticht. Twee andere jaargetijden, beide tot in 1800, werden gesticht in 1742 en in 1751, en brachten elk 18 stuivers per jaar op. Drie eeuwigdurende stichtingen, uit 1744, 1751 en 1757 leverden jaarlijks respectievelijk 1 vat rogge, 4 gulden en 18 stuivers op.

Zoals veel pastoors had ook de pastoor van Rosmeer het recht om tienden te heffen⁽⁴³⁾. In Rosmeer hief hij de tienden op het hooi en op niet nader gespecificeerde *vruchten*, evenals op de lammeren en op de *kieckens*. Liever dan ze zelf op te halen, verpachtte pastoor Notté de pastoorstienden, uitgezonderd de lammer- en kippentienden, voor een bedrag dat schommelde tussen de 40 en 64 gulden per jaar.

Het gros van de tienden die in Rosmeer geheven werden waren in het bezit van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel van Maastricht. Het kapittel stond een deel van de opbrengst ervan aan de parochieherder af. Dit aandeel van de pastoor werd de *congrue portie* genoemd, en bedroeg van 1741 tot 1762 jaarlijks 96 vaten rogge en 100 vaten haver, Maastrichter maat. Omstreeks 1774 verklaarde Notté van het Maastrichter kapittel jaarlijks 64 vaten haver, 32 vaten gerst en 96 vaten rogge te ontvangen als zijn aandeel in de grote tienden⁽⁴⁴⁾.

Voorts had de pastoor als toezichthouder op het beheer van de kerk- en armengoederen jaarlijks recht op 6 vaten rogge vanwege de kerkfabriek en op 8 vaten van de armentafel.

Naast de vaste inkomsten genoot de pastoor tenslotte nog een aantal veranderlijke inkomsten: de begrafenisrechten, een aandeel in de opbrengst van de collectes met de *offerstock*, en de helft van het *offer voor Sint Bertilia*. De opbrengst van de collectes en het offer voor de pastoor schommelde tijdens zijn pastoraat van 26,5 tot 88,3 gulden per jaar. Gemiddeld bedroeg de jaarlijkse opbrengst voor de pastoor in de periode 1754-1785 65 gulden.

Op basis van deze gegevens en aan de hand van de effractielijsten in het inkomstenregister van de pastorijs, kunnen we het gemiddeld jaarinkomen van pastoor Notté berekenen op circa 585 gulden per jaar, aan te vullen met circa 65 gulden uit offerandes en begrafenisrechten. Zijn totale beroepsinkomen zou dan circa 650 gulden bedragen hebben⁽⁴⁵⁾.

⁽⁴³⁾ In de achttiende eeuw zou 60% van de pastoors in het *Belgisch* deel van het decanaat Maastricht tienden geheven hebben. In de andere *Limburgse* decanaten lag dat aantal hoger: 66% in Tongeren, 70% in Beringen, 71% in Sint-Truiden, 83% in Hasselt en 89% in Maaseik. Zie M. DE VROEDE, *Notabelen en kleine lieden*, p. 115.

⁽⁴⁴⁾ Rijksarchief Maastricht, *Archief van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel*, nr. 1240.

⁽⁴⁵⁾ Aan de hand van de effractielijsten die pastoor Notté in zijn inkomstenregister inschreef, kan de

Zelf schatte Notté zijn inkomen lager in. Omstreeks 1774 moest hij de inkomsten van de pastorie van Rosmeer aangeven bij het Onze-Lieve-Vrouwkapittel ⁽⁴⁶⁾. Hij berekende ze als volgt: de opbrengst van de grondpachten bedroeg, na afhouding van de renten die hij moest betalen, 45,75 vaten rogge; zijn aandeel in de grote tienden bestond uit 64 vaten haver, 32 vaten gerst en 96 vaten rogge; roggerenten brachten 65 vaten op; uit jaargetijden puurde hij 7 vaten rogge en 10 gulden; de cijnzen brachten omgerekend 10 gulden, 4 stuivers en 3 oort op; de pastoorstienden waren gedeeltelijk verpacht, hetgeen hem jaarlijks 60 gulden opleverde, en de waarde van de lammer- en kippentienden schatte hij op 8 à 9 gulden. Omgerekend kwam dit alles overeen met een gemiddeld jaarinkomen van circa 515 gulden, of 70 gulden minder dan het resultaat van de berekening in de vorige paragraaf. We moeten echter rekening houden met de mogelijkheid dat Notté misschien geen al te florissant beeld van zijn inkomsten wilde ophangen. Het feit dat hij niet repte over zijn aandeel in de offerandes en over zijn inkomsten uit begrafenisrechten wijst ook in die richting. Hoe dan ook betekende een jaarlijks inkomen van rond de 600 gulden in Rosmeer in de achttiende eeuw veel geld.

Besluit

Kort nadat hij in 1741 pastoor van Rosmeer geworden was, schafte Joannes Antonius Notté drie nieuwe registers aan, die van dan af als inkomsten- en rekeningenregisters zouden gebruikt worden voor de kerkfabriek, de armentafel en de pastorie van Rosmeer. In 1746 bereikte hij met de inwoners van het dorp een akkoord over de keuze van de kerkmeesters en van de armenmeesters en over het toezicht op het beheer van de financiën van de kerkfabriek en van de armentafel. Van dan af zouden de functies van kerk- en armenmeester jaarlijks via een getrappt systeem toegewezen worden. In de praktijk blijkt dat van dan af een kleine groep dorpingen deze functies monopoliseerde. De kerkmeesters inden de inkomsten van de kerkfabriek en verrichtten de betalingen die aan het organiseren van de eredienst te pas kwamen. De armenmeesters inden de inkomsten van de armentafel en ondersteunden daarmee behoeftige dorpingen. Na afloop van hun ambtstermijn van één jaar stelden zij de rekening van hun inkomsten en uitgaven op en legden die ter goedkeuring aan de pastoor en aan een afvaardiging van de dorpingen voor.

---

gemiddelde effractie voor de rogge berekend worden op 31,5 gulden; het gemiddelde van de haverefractie bedroeg 15,3 stuivers; een vat tarwe was gemiddeld 42,9 stuivers waard en voor de gerst bedroeg het gemiddelde van de effracties van 1773 tot 1782 25,1 stuivers per vat.

⁽⁴⁶⁾ Rijksarchief Maastricht, *Archief van het Onze-Lieve-Vrouwkapittel*, nr. 1240.

Zowel de kerkfabriek als de armentafel van Rosmeer waren financieel gezonde instellingen. Hun inkomsten kwamen in hoofdzaak voort uit grondpachten en uit renten. Oorspronkelijk waren zowel pachten als renten uitgedrukt in natura, meestal in rogge. Dit betekende dat zij enerzijds waardevast waren omdat zij de evolutie van de graanprijzen volgden, maar anderzijds was hun opbrengst onzeker. Voor de armentafel was dit geen overwegend bezwaar, omdat zij het gros van haar uitdelingen ook in graan verrichtte. Bovendien garandeerde het bezit van een groot aantal roggerenten dat de armentafel elk jaar weer in staat was een grote hoeveelheid rogge uit te delen, ongeacht de marktprijs. Voor de kerkfabriek, die haar uitgaven in geld betaalde, was de onzekerheid van de pachtopbrengsten een groter nadeel. Daarom werd er vanaf het midden van de achttiende eeuw naar gestreefd ten minste de pachten niet meer in natura, maar in geld uit te drukken. Op die manier was alleszins dat deel van de jaarlijkse inkomsten in principe op voorhand bekend.

In de regel sloten zowel de kerkmeesters als de armenmeesters hun jaarrekeningen met een batig saldo af. Wanneer er veel geld in de kerkkas stak, werd dat gebruikt voor grote werken aan het kerkgebouw of voor de aankoop van liturgische kostbaarheden. Aan de gezonde financiële toestand van de armentafel kwam omstreeks 1770 een einde, doordat zij met de onderhoudskosten voor een vondeling geconfronteerd werd. Het zou tot in 1792 duren voordat haar financiële situatie weer recht getrokken was.

Het derde register dat pastoor Notté in 1741 aanlegde, laat ons toe zijn beroepsinkomen te reconstrueren. Het bedroeg gemiddeld circa 650 gulden per jaar. Op basis hiervan kunnen wij concluderen dat de pastoor ook op financieel vlak tot de notabele inwoners van het dorp gerekend mocht worden. Voorts is hiermee aangetoond dat de suppliek die de gemeente Rosmeer in oktober 1789 naar de Luikse Staten stuurde, en waarin zij onder meer de precaire financiële situatie van de parochieherder aankloeg, kritisch moet benaderd worden.

Hiermee zij nog eens aangetoond dat het belangrijk is om historische teksten in hun context te interpreteren. De door Brouwers gepubliceerde suppliek is een klachtenbrief, opgesteld om de overheid te overtuigen van de nalatigheid van de grote-tiendenheffer. Zij geeft een goed beeld van de verzuurde situatie die er aan het einde van het Ancien Régime bestond tussen de dorpsbewoners en de tiendenheffer, en toont aan dat de tienden ervaren werden als een nutteloze last, een zware belasting die geïnd werd door een instelling die haar verplichtingen tegenover het dorp niet honoreerde. Zij had niet de be-

doeling een exacte schets te bieden van de inkomenssituatie van de pastoor. Daarvoor dient de pastorijsboekhouding.

Bijlage 1: akkoord tussen pastoor Notté en de gemeentenaren van Rosmeer over het beheer van de financiën van de kerkfabriek en van de armentafel, 16 maart 1746 ⁽⁴⁷⁾

Op heden de sestienden martij 1746 voor mij notaris ondergescreven en ter presentie der geloefbaere getuijgen hier onder genoemd, persoonlijk gecompareert ende gestaen den Eerw. Heer Joannes Anthonius Notté, pastoor tot Rosmeer ter eendre, ende Mathijs van Sigem, Jan Raedts, Eligius Coninck en Marcelus Meesters als geconstitueerde van de gemeijnte van Rosmeer voorscreven ter andere sijden, parthijen dewelcke om neer te leggen alsulck proces als de voorscreve gemeijnte geinstitueert heeft voor den Hooghw. Heer officiael van Luijck tegens den Heer eersten comparant ende om peijs, liefde en eenighijdt te stichten tuschen pastoor ende gemeijntenaeren hebben door tuschen spreken van goede mannen, getransigeert in vuegen ende manieren naervolgende:

Voor eerst is geconvenieert ende geacordeert dat voortan alle baerkerksen gelijkelijck sullen gedeijlt woorden tuschen den Heer pastoor van Rosmeer pro tempore ende het gelucht ⁽⁴⁸⁾;

2. alsoo men doorgaens in de oude rekeningen bevint dat den thoren ende afhangen gerepareert sijn geweest uijt het gelucht, den Eerw. Heer eersten comparant verclaert voor soe veel hem aengaet van des wegens geene questie te willen opponeren dat de reparatiens voorschreve mogen geschieden uijt het gelucht latende nochtans het recht aen die het toekomt;

3. den Eerw. Heer pastoor als momber superintendent sal gesamentlijck met den kerckmeester ageren oft andersints sorgen dat de gewoonelijke jaerlijcke rechten der sacristij ten opsichte van't beneficij van Onse Lieve Vrouwe altaer betaelt worden;

4. allen den offer den welcken geschiedt aen St Bertilia bestaende 'tsij in geldt, 'tsij in plaggen, vlas, gaeren oft in eenighe andere saken hoe die naem mogen hebben, sullen gelijkelijck gedeijlt worden tuschen den Heer pastoor voor d'eene helft ende het gelucht voor d'andere helft;

5. is oock verdragen ende geconvenieert dat er voortan ende ten allen tijde sullen sijn vier laeten dewelcke sullen sorgh en opsicht hebben op de inkomsten van kerkck en armen, de selve helpen conserveren naer hennen beste verstande ende beletten dat de selve niet te quist ofte verloeren en gaen; de selve sullen sich oock vergaederen soo dickwils als 't den Heer pastoor sal noedigh achten ende jaerlijck over de rekeningen sitten ende de selve rekeningen sluijten ende teekenen; onbenomen nochtans aen alle andere gemeijntenaeren die het believe sal over deselve rekeningen te staen, onverhindert oock het recht aen den Heer pastoor als superintendent momber volgens rechten en statuten wettelijck competerende;

6. dese vier laten sullen alsnu sijn Peeter Daenen, Joannes Raedts, Renier Stevens ende Ciel Meesters, dewelcke het selve officie soodanigh sullen bedienen dat er alle drij jaeren twee nieuwe sullen aencoemen in plaetse van twee afgaende, welcke twee nieuwe telkens de drij jaeren op 't eijnde loopende bij meerderheijdt van stemmen sullen verkosen worden door den heer pastoor

---

⁽⁴⁷⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 1.

⁽⁴⁸⁾ Gelucht = kerkfabriek. Het substantief *gelucht* is de stam van het Middelnederlandse werkwoord *gelichten* (=verlichten) en het duidde eerst de instelling aan die instond voor de verlichting tijdens de kerkelijke diensten, nadien bij uitbreiding de instantie die zorgde voor de materiële organisatie van de kerkdiensten, dus ook voor de gewaden en gewijde vaten. In het middeleeuws Latijn heet die instantie *luminarius* en in het Middelnederlands gebruikt men naast *gelucht* ook de term *luminaris*.

ende vier laten voor dien tijdt sijnde ende sullen naer de eerste drij jaeren afgaen de twee lest genoemde laten, drij jaeren daer naer de twee eerstgenoemde ende soo altijt overhandt;

7. komende eenen van dese vier laten binnen den tijdt sijnder bediening te sterven, sal den Eerw. Heer pastoor de overlevende vergaderen ende gesamentlijck met hen verkiesen eenen anderen laet, sulck met meerderheyt van stemmen en in cas van egalitijt sal de decisie staen aen den Eerw. Heer pastoor;

8. ieder van dese vier laten sal hebben sijne maent om onder den dienst Godts met de schaele omtegaen ende 't gene met de schale omgehaelt sal sijn sal apaert geleydt worden ende doer den Eerw. Heer pastoor beheert worden tot cieraedt oft andersints tot nut oft noodzakelijckheijt van de kerck naer het goetduncken van den Heer pastoor sonder ooit tot reparatie van thoren oft afhangen te kunnen worden besteedt;

9. deese vier laten sullen sich jaerlijx vergaderen ende bij meerderheijt van stemmen verkiesen drij persoenen dewelcke sij sullen aengeven ende presenteren aen den Eerw. Heer pastoor den welcken uijt die drij eenen sal kieseren tot geluchtmeester;

10. 't selve sal oock geschieden wegens den armenmeester;

11. dese presentatien sullen moeten jaerlijx gedaen woorden aen den Eerw. Heer pastoor ten minsten acht daghen voor lichemisse ende faute van dien sal den Eerw. Heer pastoor eenen kerck oft armenmeester kieseren soo als hij sal goetvinden;

12. om die kleijnigheijt van 't dorp sal het oock gepermiteert sijn te laten eenen oft twee ten hoogsten te kieseren ende te presenteren uijt hun vieren oft uijt hun corpus soo tot kerck als armenmeester;

mits welcken parthijen sijn buijten allen proces en difficultijten, en kosten hinc inde gearriveert teenemael gecompenseert onder aggregatie nochtans van sijne geestelijcke overheijt en wegens die gedeputeerde van het corpus der gemeijnte, onder aggregatie van henne gemeijnte aldus gedaen, gepasseert ende gestipuleert ten huijse mijns notaris parochie St Servaes binnen Luijck ter presentie en overstaen van den erentfesten Heer advocaet Stellingwerf en den Heer procureur Vandenbosch getuijgen hier toe gerequireert, welcke beneffen die comparanten die minute deses onderteekent hebben.

Et ego quod tester G.W. Kips venerabilis curiae Leodiensis notarius.

Bijlage 2: overzicht van de kerkmeesters van Rosmeer en van hun financiële resultaten, 1740-1780 ⁽⁴⁹⁾

jaar	kerkmeester	saldo van de rekening	datum van de voorlegging
1740	Frans Fransen ⁽⁵⁰⁾	+ 73-12-3	29 november 1742
1741	Peter Slegers	+ 119-01-3 ⁽⁵¹⁾	29 november 1742
1742	Peter Slegers	+ 14-12-3 ⁽⁵²⁾	15 juli 1746
1743	Lemmen Koninx	+ 71-01-2	15 juli 1746
1744	Peter Slegers	+ 51-04-0	29 september 1747
1745-1746	Lenaert Lenaerts	0 ⁽⁵³⁾	19 (januari) 1749
1747	Jan Raets	+ 206-16-3	26 september 1756
1748-1749	Jan Raets	+ 96-13-2	26 september 1756
1750	Jan Raets	+ 137-04-2 ⁽⁵⁴⁾	26 september 1756
1751	Jan Raets	+ 163-03-3	17 oktober 1756
1752	Nelis Franssen	+ 68-16-3	17 oktober 1756
1753	Jan Raets	+ 290-18-2 ⁽⁵⁵⁾	23 november 1760
1754	Nelis Franssen	+ 77-10-3 ⁽⁵⁶⁾	23 november 1760
1755	Jan Raets	+ 327-05-1 ⁽⁵⁷⁾	23 november 1760
1756	Nelis Franssen	+ 136-10-2 ⁽⁵⁸⁾	23 november 1760
1757	Jan Raets	+ 425-01-0 ⁽⁵⁹⁾	23 november 1760
1758	Nelis Franssen	+ 191-00-1 ⁽⁶⁰⁾	23 november 1760
1759	Jan Raets	+ 35-19-1 ⁽⁶¹⁾	26 juni 1763
1760	Nelis Franssen	+ 78-09-3 ⁽⁶²⁾	26 juni 1763

⁽⁴⁹⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 3.

⁽⁵⁰⁾ De rekening voor dit ambtsjaar werd op 29 november 1742 door zijn zoon Leonardus Fransen voorgelegd.

⁽⁵¹⁾ Inclusief een overschot van 134 gulden, 19 stuivers en 1 oort uit voorgaande jaren.

⁽⁵²⁾ Inclusief het overschot van 1741.

⁽⁵³⁾ Nadat hij de overschotten van 1742, 1743 en 1744 in zijn rekening had opgenomen, kon Lenaert Lenaerts een overschot van 48 gulden en 2 oort voorleggen. Naar het oordeel van de pastoor had Lenaerts meer voor de kerk gedaan dan redelijkerwijs van een kerkmeester verwacht kon worden, reden waarom hij met instemming van de kerkmesters besliste dat Lenaerts deze 48 gulden en 2 oort mocht houden *om schade gehadt ten dienste des kerke*.

⁽⁵⁴⁾ Inclusief de overschotten van 1747 en 1748-1749.

⁽⁵⁵⁾ Inclusief de overschotten van 1750 en 1751.

⁽⁵⁶⁾ Inclusief het overschot van 1752.

⁽⁵⁷⁾ Inclusief het overschot van 1753.

⁽⁵⁸⁾ Inclusief het overschot van 1754.

⁽⁵⁹⁾ Inclusief het overschot van 1755.

⁽⁶⁰⁾ Inclusief het overschot van 1756.

⁽⁶¹⁾ Inclusief het overschot van 1761. De voornaamste verklaring voor het feit dat het overschot herleid werd van 272 tot 35 gulden ligt in het feit dat Raets 192 gulden betaalde voor een nieuwe altaar ter ere van Onze Lieve Vrouw. Schilderijen en werken aan het Sint-Bertilia-altaar kostten nog 58 gulden.

⁽⁶²⁾ Inclusief het tekort van 1761.

1761 ⁽⁶³⁾	Jan Raets	+ 272-05-1 ⁽⁶⁴⁾	9 mei 1762
	en Nelis Franssen	- 4-09-2 ⁽⁶⁵⁾	9 mei 1762
1762	Jan Raets	+ 117-06-2 ⁽⁶⁶⁾	26 juni 1763
1763	Nelis Franssen	+ 125-10- 0 ⁽⁶⁷⁾	12 februari 1764
1764	Jan Raets	+ 150-13-0 ⁽⁶⁸⁾	24 januari 1768
1765	Nelis Franssen	+ 104-00-1 ⁽⁶⁹⁾	24 januari 1768
1766	Willem Stevens	+ 56-18-2	31 januari 1768
1767	Nelis Franssen	+ 132-04-0 ⁽⁷⁰⁾	9 februari 1772
1768	Willem Stevens	+ 99-13-1 ⁽⁷¹⁾	9 februari 1772
1769	Nelis Franssen	+ 135-01-2 ⁽⁷²⁾	9 februari 1762
1770	Willem Stevens	+ 186-16-0 ⁽⁷³⁾	9 februari 1762
1771	Nelis Franssen	+ 152-12-0 ⁽⁷⁴⁾	13 juli 1777
1772	Willem Stevens	+ 66-04-3 ⁽⁷⁵⁾	16 mei 1779
1773	Nelis Franssen	+ 217-15-1 ⁽⁷⁶⁾	13 juli 1777
1774	Willem Stevens	+ 42-14-2 ⁽⁷⁷⁾	16 mei 1777?
1775	Nelis Franssen	+ 209-18-2 ⁽⁷⁸⁾	27 juli 1777
1776	Willem Stevens	+ 44-14-1 ⁽⁷⁹⁾	15 juli 1781
1777	Wouter Cielen	- 0-05-2	29 juni 1781
1778	Willem Stevens	+ 34-13-1	21 juni 1781
1779	Wouter Cielen	+ 15-09-1 ⁽⁸⁰⁾	20 januari 1782
1780	Willem Stevens	+ 15-08-3 ⁽⁸¹⁾	3 maart 1782

⁽⁶³⁾ De rekening van 1761 werd door Jan Raets en Nelis Franssen samen ingediend. Er werden voor dat jaar geen inkomsten ingeschreven. Al de uitgaven hadden betrekking op werken aan *de afganck* van de kerk. Volgens Lux gaat het hier om de aanleg van een zijbeuk aan de kerk. Beide kerkmeesters namen elk een deel van de uitgaven voor hun rekening. Het geld kwam uit de overschotten die zij in de voorgaande jaren hadden opgebouwd.

⁽⁶⁴⁾ Inclusief het overschot van 1757.

⁽⁶⁵⁾ Inclusief het overschot van 1758.

⁽⁶⁶⁾ Inclusief het overschot van 1759.

⁽⁶⁷⁾ Inclusief het overschot van 1760.

⁽⁶⁸⁾ Inclusief het overschot van 1762. Na de goedkeuring van zijn rekening stelde Raets dit bedrag aan de pastoor ter hand.

⁽⁶⁹⁾ Inclusief het overschot van 1763.

⁽⁷⁰⁾ Inclusief het overschot van 1765.

⁽⁷¹⁾ Inclusief het overschot van 1766.

⁽⁷²⁾ Inclusief het overschot van 1767.

⁽⁷³⁾ Inclusief het overschot van 1768.

⁽⁷⁴⁾ Inclusief het overschot van 1769.

⁽⁷⁵⁾ Inclusief het overschot van 1770.

⁽⁷⁶⁾ Inclusief het overschot van 1771.

⁽⁷⁷⁾ Inclusief het overschot van 1772.

⁽⁷⁸⁾ Inclusief het overschot van 1773. Op 23 juni 1778 stelde Nelis Franssen het saldo van zijn rekening aan de pastoor ter hand.

⁽⁷⁹⁾ Inclusief het overschot van 1774.

⁽⁸⁰⁾ Inclusief het tekort van 1777.

⁽⁸¹⁾ Na de goedkeuring van zijn rekening droeg Stevens het saldo aan de pastoor over.

Bijlage 3: Overzicht van de armenmeesters van Rosmeer en van hun financiële resultaten, 1741-1792 ⁽⁸²⁾

jaar	armenmeester	saldo van de rekening	datum van de voorlegging
1741	Peter Slegers	- 0-02-0	
1742	Lenaert Franssen	0	29 november 1743
1743	Lenaert Franssen	+ 1-05-2	
1744	Peter Slegers	+ 3-09-0	
1745	Lemmen Koninx	+ 18-09-0	19 oktober 1746
1746	Reyner Stevens	- 4-19-3 ⁽⁸³⁾	19 (januari) 1749
1747-1752	Jan Raets	0	13 februari 1757
1753	Reyner Stevens	+ 30-16-0	24 februari 1757
1754	Ciel Meesters	- 0-14-2	20 februari 1757
1755	Reyner Stevens	+ 62-04-0 ⁽⁸⁴⁾	24 februari 1757
1756	Ciel Meesters	+ 5-03-3 ⁽⁸⁵⁾	19 februari 1758
1757	Reyner Stevens	+ 86-15-0 ⁽⁸⁶⁾	23 september 1760
1758	Ciel Meesters	+ 19-16-0 ⁽⁸⁷⁾	23 september 1760
1759	Reyner Stevens	+ 89-01-0 ⁽⁸⁸⁾	23 september 1760
1760	Ciel Meesters	+ 40-11-2 ⁽⁸⁹⁾	25 april 1762
1761	Reyner Stevens	+ 25-02-0 ⁽⁹⁰⁾	6 maart 1763
1762	Ciel Meesters	+ 42-10-1 ⁽⁹¹⁾	5 februari 1764
1763	Reyner Stevens	+ 48-03-0 ⁽⁹²⁾	12 februari 1764
1764	Ciel Meesters	+ 20-14-0 ⁽⁹³⁾	24 januari 1768
1765	Reyner Stevens	+ 37-08-0 ⁽⁹⁴⁾	31 januari 1768
1766	Ciel Meesters	+ 36-18-0 ⁽⁹⁵⁾	14 februari 1768
1767	Reyner Stevens	+ 30-04-1 ⁽⁹⁶⁾	26 januari 1772
1768	Ciel Meesters	+ 59-09-1 ⁽⁹⁷⁾	26 januari 1772

⁽⁸²⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 8.

⁽⁸³⁾ Inclusief de overschotten van de twee voorgaande jaren, die bij de inkomsten van 1746 geteld werden.

⁽⁸⁴⁾ Inclusief het overschot van 1753.

⁽⁸⁵⁾ Inclusief het tekort van 1754.

⁽⁸⁶⁾ Inclusief het overschot van 1755.

⁽⁸⁷⁾ Inclusief het overschot van 1756.

⁽⁸⁸⁾ Inclusief het overschot van 1757.

⁽⁸⁹⁾ Inclusief het overschot van 1758.

⁽⁹⁰⁾ Inclusief het overschot van 1759.

⁽⁹¹⁾ Inclusief het overschot van 1760.

⁽⁹²⁾ Inclusief het overschot van 1761.

⁽⁹³⁾ Inclusief het overschot van 1762.

⁽⁹⁴⁾ Inclusief het overschot van 1763.

⁽⁹⁵⁾ Inclusief het overschot van 1764.

⁽⁹⁶⁾ Inclusief het overschot van 1765.

⁽⁹⁷⁾ Inclusief het overschot van 1766.

1769	Reyner Stevens	+ 28-17-1 ⁽⁹⁸⁾	26 januari 1772
1770	Ciel Meesters	+ 60-17-3 ⁽⁹⁹⁾	26 januari 1772
1771			
1772	Ciel Meesters	- 10-00-1 ⁽¹⁰⁰⁾	19 januari 1777
1773	Arnold Simons	- 9-14-0 ⁽¹⁰¹⁾	
1774	Arnold Simons	0 ⁽¹⁰²⁾	15 juni 1777
1775	Ciel Meesters	- 10-02-1	15 juni 1777
1776	Arnold Simons	- 159-14-2 ⁽¹⁰³⁾	24 mei 1778
1777	Ciel Meesters	+ 1-03-0	18 april 1779
1778	Arnold Simons	0 ⁽¹⁰⁴⁾	29 juni 1780
1779	Ciel Meesters	0 ⁽¹⁰⁵⁾	8 juli 1781
1780	Arnold Simons	+ 17-09-3	20 januari 1782
1781	Ciel Meesters	+ 13-01-2 ⁽¹⁰⁶⁾	9 maart 1783
1782	Arnold Simons	+ 14-01-0 ⁽¹⁰⁷⁾	15 augustus 1784
1783	Ciel Meesters	+ 47-08-2 ⁽¹⁰⁸⁾	13 februari 1785
1784	Arnold Simons	+ 73-18-2 ⁽¹⁰⁹⁾	22 januari 1786
1785	Ciel Meesters	+ 96-08-0 ⁽¹¹⁰⁾	18 februari 1787
1786	Renier Theunissen	+ 55-03-2	23 augustus 1789
1787	Renier Theunissen	+ 101-18-2 ⁽¹¹¹⁾	23 augustus 1789
1788	Renier Theunissen	+ 91-12-0 ⁽¹¹²⁾	
1789	Renier Theunissen	+ 143-15-2 ⁽¹¹³⁾	

⁽⁹⁸⁾ Inclusief het overschot van 1767. Uit dit nieuwe saldo betaalde Reyner Stevens in 1772, namens de armentafel en met instemming van de pastoor, 12,5 gulden aan diverse armen. Het saldo van zijn rekeningen bedroeg toen + 16-07-1. Ciel Meesters betaalde in dat jaar buiten de rekening om 29,85 gulden aan diverse armen uit, zodat hij nog een bedrag van 31 – 0 – 3 van de armentafel in handen hield.

⁽⁹⁹⁾ Inclusief het overschot van 1768.

⁽¹⁰⁰⁾ Inclusief het overschot van 31-00-3 dat Ciel Meesters nog in kas hield. Het tekort werd aan de armenmeester voorgeschoten door de pastoor.

⁽¹⁰¹⁾ Inclusief het tekort van 1772.

⁽¹⁰²⁾ Inclusief het tekort van 1773.

⁽¹⁰³⁾ Het tekort bedroeg oorspronkelijk, inclusief het tekort van 1774, 159-14-2. Dit bedrag werd de armentafel middels een renteloze lening door de kerkfabriek ter hand gesteld. Het geld van de kerk was afkomstig van het *offer voor Sint-Bertilia*.

⁽¹⁰⁴⁾ Het tekort bedroeg oorspronkelijk, inclusief het overschot van 1777, 18-01-0. De kerkfabriek zilverde dit tekort voor de armentafel aan uit haar deel van de opbrengst van het *offer voor Sint-Bertilia*.

⁽¹⁰⁵⁾ Het tekort bedroeg oorspronkelijk, inclusief het overschot van 1778, 35-14-1. De kerkfabriek zilverde dit tekort zoals de voorgaande jaren aan uit haar deel van de opbrengst van het *offer voor Sint-Bertilia*.

⁽¹⁰⁶⁾ Inclusief het overschot van 1780.

⁽¹⁰⁷⁾ Inclusief het overschot van 1781.

⁽¹⁰⁸⁾ Inclusief het overschot van 1782.

⁽¹⁰⁹⁾ Inclusief het overschot van 1783.

⁽¹¹⁰⁾ Inclusief het overschot van 1784. Dit bedrag werd een week na de goedkeuring van de rekening aan de kerkfabriek overgemaakt; als eerste aanbetaling op het bedrag dat de kerkfabriek de armentafel in de voorgaande jaren had voorgeschoten.

⁽¹¹¹⁾ Inclusief het overschot van 1786.

⁽¹¹²⁾ Inclusief het overschot van 1787.

⁽¹¹³⁾ Inclusief het overschot van 1788.

1790	Renier Theunissen	+ 178-04-0 ⁽¹¹⁴⁾
1791	Renier Theunissen	+ 226-03-2 ⁽¹¹⁵⁾
1792	Albert Wilms	+ 230-12-0 ⁽¹¹⁶⁾

Bijlage 4: Effracties volgens het inkomstenregister van de pastorie, 1741-1784 ⁽¹¹⁷⁾

	rogge	gerst	haver	tarwe
1741	26		11	
1742	24		17	44
1743	20		10	36
1744	18		11	30
1745	23		15	32
1746	39		25	48
1747	28		20	43
1748	26		12	40
1749	42		16	54
1750	33			
1751	31		15	41
1752	21		11	31
1753	25		12	44
1754	22		9	33
1755	22		11	31
1756	40		20	50
1757	31		17	43
1758	20		12	39
1759	37		16	52
1760	30		14	43
1761	45		19	60
1762	28		17	37
1763	21		12	41

⁽¹¹⁴⁾ Inclusief het overschot van 1789.

⁽¹¹⁵⁾ Inclusief het overschot van 1790.

⁽¹¹⁶⁾ Inclusief het overschot van 1791. Na de goedkeuring van de rekening 1792 betaalde de armentafel aan de kerkfabriek de 159 gulden, 14 stuivers en 2 oort uit die zij nog schuldig was van het geld dat haar voorgesloten was. De armentafel had daarna nog 70 gulden, 17 stuivers en 2 oort in kas.

⁽¹¹⁷⁾ Rijksarchief Hasselt, *Oud kerkarchief van Rosmeer*, nr. 6.

	rogge	gerst	haver	tarwe
1764	38		15	52
1765	32		14	37
1766	25		14	
1767	37		17	52
1768	27		10	38
1769	39		19	46
1770	59		22	79
1771	41		22	52
1772	39		21	55
1773	28	22	12	49
1774	54	33	16	66
1775	26	22	15	38
1776	21	22	13	35
1777	24	24	13	44
1778	31	26	14	40
1779	24	19	13	33
1780	37	26	19	50
1781	29	30	19	40
1782	28	27	17	39
1783	43			
1784	34			

Adres van de auteur:

Rijksarchief Hasselt

Bampslaan 4

3500 Hasselt